

IN ZAPLAHUTALA JE SMRTNA PERUT

Radko Polič

I

Tri dni po prihodu v partizane so me imenovali za političnega delegata voda, to je 2. voda 1. čete Johanovega bataljona. Bataljone smo namreč imenovali po imenih komandantov, sicer pa je bil to I. bataljon dolenskega odreda. Tudi čete in vodi so imeli, kot sem brž spoznal, imena po njihovih komandirjih. Tako je le redko kdo rekel: prva četa je šla v zasedo ali pa: tretji vod je danes dežurni, temveč: Jožetova četa ali pa Vojkov vod in podobno. Vod, v katerega so me vtaknili, ko sem prišel, in v katerem sem postal delegat, je bil Jobov vod. Komandir voda ali kratko vodnik je imel namreč partizansko ime Job (najbrž po tistem svetopisemskem Jobu), v navadnem, civilnem življenju pa je bil Lojze. Kako se je pisal, nisem nikoli zvedel. Takrat ga nisem o tem spraševal, zakaj to je bila skrivnost, konspiracija, kot smo rekli, čez en mesec pa je že padel.

Torej tretji dan, kar sem bil v partizanih — takrat je naš odred taboril na Kremenjeku — so me precej po zajtrku poklicali v štab odreda in mi sporočili, da sem postavljen za političnega delegata v Jobovem vodu. Iz pisma, ki sem jim ga prinesel iz Ljubljane, so razbrali, da sem član partije, Jobov vod pa je tako in tako že teden dni brez polit-delegata. Komisar odreda mi je čestital za imenovanje, pa dodal, da upa, da bom vreden zaupanja partije. In še to je rekel, da so zdaj odprta pred menoj vrata partizanske kariere na stežaj. Samo od mene je odvisno, kako bom to izkoristil. Ko mi je to govoril, se je prijazno smehljaj in me enkrat ali dvakrat očetovsko potrepljal po levi rami.

Ne spominjam se, če sem mu sploh kaj odgovoril. Preveč sem bil vznemirjen od nepričakovane novice. Vsega sem se pravzaprav zavedel šele potem, ko sem se že vrnil v svoj vod. Opazil sem, da že vedo. Nekako bolj togo so se nenadoma obnašali do mene in me radovedno in pričakujoče ogledovali. Vodnika Joba ni bilo doma, odšel je s komandirjem čete v ogledniško patroljo na železnico, da izbereta kraj za zasedo in miniranje, in tako sem moral za ta čas jaz prevzeti prvo besedo v vodu.

Prizadeval sem si, da bom čisto miren, ko jim bom povedal, da so me postavili za njihovega političnega delegata. Rekel sem jim, da sem prepričan, da se ne bodo tovariški in topli odnosi med nami prav nič spremenili in da si bomo še naprej prijatelji, kot smo si bili v teh

dneh, odkar sem pri njih. To sem resnično čutil in si tudi iskreno želel, da bi bilo res tako, toda zdelo se mi je, da jih nisem prepričal. Neki hlad, ki je nenadoma zavel med nami, kar ni in ni mogel splahneti. (Vedel sem, da je to pač tista večna človekova nezaupljivost do vsega novega, zlasti do novih predstojnikov, posebno če so, zelenci, postali to čez noč. Te stvari pa so v vojski še stokrat bolj občutljive).

Drugi dan dopoldne je imela naša četa vojaško uro. Vodnik Job nam je kot odsluženi vojak razlagal delovanje puškomitraljeza; vsi smo se morali naučiti, kako ga razstavimo in sestavimo, kateri so njegovi poglobitveni deli in kako deluje. Sodeloval sem z zanimanjem in z vso vnemo, saj sem videl to vražjo »mašinc« prvič tako od blizu in tako natanko, kakšna je in kako dela. Mimo tega sem se zavedal, da moram biti zdaj kot politdelegat čimprej več z vsem orožjem, ki ga imamo v vođu, in sploh z osnovnimi vojaškimi zadevami, saj se lahko vsak hip zgodi, da bom moral poveljevati, če ne bo Joba.

Pa je sredi vaje prihitel bataljonski kurir z naročilom našemu komandirju, naj takoj pošlje k bataljonskemu komisarju enega od vodnikov ali politdelegatov. Komandirjev pogled se je seveda takoj zapičil vame. Novinca vsak takoj porabi in ga porine v kakšno kašo. Takrat seveda še nisem vedel, da gre navadno res za neprijetno, če že ne grdo zadevo, kadar tako sredi dopoldneva kliče bataljonski politični komisar Urh.

Ko sem se zglasil pri njem, je sedel pred odprtim šotorom na nekakšnem lovskem stolčku, v sami srajci z zavihanimi rokavi, v škornjih, ki so se bleščali, kot bi bili lakasti, in z veliko pištolo v rokah, s katero se je igral. Na dnu šotora je na slámnjači sedela partizanka s pisalnim strojem v naročju in tipkala.

Nekaj trenutkov me je pozorno ogledoval z velikimi sivimi očmi, potem pa je počasi vstal in mi velel, naj stopim z njim.

Lagodno sva odkorakala po kolovozu, ki se je izgubljal v bukovju. Že nekaj dni ni bilo dežja, zato so bila tla že čisto suha in v sivo črni gozdni zemlji so se prikazale prve razpoke. Lansko rjavo listje, ki se je nabralo med kolesnicami in drugimi gubami na poti, je privlačno zašuštelo, če se je noga pogreznila vanj. Vitke bukve, ki so stale na obeh straneh kolovoza in se potem vrstile v gozd, doklej jih je uspelo oko še razločevati, so bile polne prvih svetlih rumeno zelenih pomladanskih lističev; še mokri, nebogljeni in nežni so se mi videli kot ptički v gnezdu, ki so pravkar prikljuvali iz toplih jajčec na ta beli svet.

Sploh sem bil te prve dni v partizanih nekako čudno zanesen: tu pa tam se mi je zazdelo, da vse to, kar doživljam in dojemam,

pravzaprav ni resnično. Prvič sem doživiljal rojstvo pomladi tako neposredno, živo in izvirno. Skoraj bi lahko rekel, da se je uresničila ljudska prisposodba, ki sem jo poprej poznal samo v šali, da namreč človek lahko sliši tudi travo rasti.

Prav res! Ko so me že drugi dan po prihodu v partizane določili na stražo in sem nenadoma ostal s puško na rami na stražarskem mestu sam, pa tiha, nema drevesa, nekaj skal neurejeno razmetanih med njimi in gozdna trava, ki je v posamičnih svetlo zelenih šopih vrela iz rjavega listnatega pregrinjala, se mi je resnično zazdelo, da slišim, kako nežno zelenje ščebetajoče poganja iz zemlje in kako se listi povijajo iz toplih nedrij sončnih vej.

Komisar je presekal to moje sanjarjenje.

»Ti si študent, kajne?« me je vprašal.

In ko sem pritrdil, da sem slavist, sedem semestrov da imam za seboj, je rekel, da intelektualcev ne mara, čeprav je sam izobraženec.

»Intelektualci, izobraženci, ali kakor se že imenujejo te mrhe, so v bistvu naši sovražniki. Da, da, sovražniki, kar nič ne glej tako začudeno. Če niso že danes, pa bodo jutri prav zagotovo. Ob prvi težki uri, ko bo postalo tesno, se bodo razpršili na vse strani kot jerebice ob prvem strelu, zlezli bodo v mišje luknje in od tam bevskali na nas, v kakšno nesrečo da smo jih spravili. Pa pustiva to, morda se bova lahko še kdaj kaj več pogovorila o tem, zdaj te potrebujem za resnejšo in — pri tem se je komaj opazno nasmehnil — resničnejšo stvar.«

Nekaj korakov sva molčala, se pravi, on je utihnil, saj sem ga jaz tako in tako samo poslušal, nato se je sunkovito ustavil, z naglo kretnjo ustavil še mene, se s stisnjenimi očmi ostro zastrmel vame in rekel:

»Človeka seveda še nisi ubil — spet se mu je v ustih zarezal komaj zaznaven nasmešek — toda danes so takšni časi, da se moramo privaditi tudi temu opravilu. Pa ne samo v boju, ko streljaš na sovražnika in ga moraš ubiti, ker bo drugače on ubil tebe, temveč tudi tako, ko obsodimo na primer koga na smrt, ujetnika, izdajalca, špijona, že kakšnega tiča, teh danes ne manjka.«

Spet je za trenutek prenehal in še kar naprej nepremično strmел vame, kot bi hotel izsesati z mojega obraza sleherno misel, ki jo je vzbudilo njegovo nepričakovano govorjenje, pa nadaljeval:

»Odšel boš s patroljo po punco, ki se vlačí z Italijani, da jo zaslišimo, potem pa v trinajsti bataljon z njo.«

Zdaj sem obstal jaz kot vkopan. Najbrž sem ga gledal tako prestrašeno in vprašujoče — vsa stvar je tako nepričakovano prišla nadme, da je v prvem hipu nisem prav doumel — zato je pohitel, da

me potolaži in omili težo, ki je legla name: »No, no, saj ni tako hudo, kot si človek vprvo umišlja, da je. Prvič je morda res nekoliko neprijetno, toda ko spoznaš, da pravzaprav ni nobene razlike, ali gledaš, kako pošlje mesar v taborišču volu kroglo v čelo ali pa z vso močjo udari s toporiščem sekire po njem in se vol kot spodnešen zvrne po tleh, ali pa je namesto vola človek, ki ga ustreliš od zadaj v tilnik, kot se pravi, ali pa uporabiš kakšno drugo »hladno« ali »tiho« orožje, ker si zaradi tajnosti ne smeš privoščiti strele, pa se prav tako kot pokošen in z zučudenjem v očeh zvrne po tleh in takoj ugasne. Še celo ni hudo, če veš, da je to revolucionarna nujnost, ki se ji ne moreš izogniti, če bi se ji še tako rad in se ti morebiti tudi gnusi biti sodnik in rabelj obenem.«

S čudnim občutjem sem odšel od bataljonskega komisarja, da izvršim njegovo povelje. Ni mi bil všeč s hladnimi sivimi očmi in z njegovo čudno filozofijo, ki je enačila zaradi nekakšne revolucionarne nuje človeka z živaljo.

Saj je res, da v takšnem boju na življenje in smrt, kakršnega bijemo s fašisti, ne prideš s sentimentalnostjo in pretirano človečnostjo nikamor; prej ali slej postaneš žrtev svoje lastne širokosrčnosti in usmiljenega srca. Toda to še ne pomeni, da lahko spregledaš ali celo pozabiš, da pa se vendar borimo predvsem za človeka, za človečnost, zato, da bi človekovo vrednost in zvišenost dvignili na zasluženost mesto.

Kadar koli sem prebral v Poročevalcu ali sem kako drugače zvedel, da so naši usmrtili, likvidirali, kot smo vse pogosteje temu rekli, kakšnega izdajalca, mi je v občutek zadovoljstva in ponosa, da smo že tako močni in organizirani, vedno kanila še kaplja grenkobe. Vedno me je namreč spreletela še misel, da je bilo kljub vsemu nasilno prekinjeno — človeško življenje. Kdor koli je že bil, sem pomislil, se je gotovo prav tako veselil jasnega sončnega dne in se opajal ob pogledu na cvetoče drevo, saj vzradosti lep cvet vsakega človeka; če ga tare težka žalost ali drugačna tegoba, mu jo vsaj za hip odvzame. Imel je morda ženo, otroke, mater, prijatelje — zdaj ga bodo objokovali in preklinjali nevidne in neznane ubijalce, ki so jim ga vzeli.

S takšnim premišljevanjem seveda ne prideš daleč v vojni in revoluciji, še celo, če hočeš in moraš biti vojak revolucije. Vendar pa je prav, da ohranimo kljub trdim in surovim srcem, ki jih moramo imeti v tem času, za vsako takšno težko minuto vsaj kapljico bridkosti, ki naj kane v trdo srce in naj ga omehča, da ne bo čisto do kraja okamenelo.

Do vasi, kjer bomo vzeli dekle, je bilo dobri dve uri. V patroljo sem vzel še tri partizane iz voda: Frenk, domačin iz stiške doline, nas bo vodil, saj pozna v teh krajih vsako stezico, druga dva sta bila iz okolice Ljubljane: Komar nekje od Save, z Ježice ali s Tomačevega, Tank pa z dobrunjskega konca.

Bil je pravi aprilski dan, že po Jurjevem, ko na vsakem koraku trčiš na čudeže, ki jih vsako leto vnovič dela pomlad. Zdaj te vznemiri samotna breza ob poti, ki se je odela z najnežnejšo svetlo zeleno tančico, zdaj obronek ob kolovozu, kjer so med šopi temno zelene mlade trave nasuti rumeni kupčki trobentic pa modri šopki vijolic, zdaj postovka, ki visoko nad teboj za hip, dva trepetajoče obvisi v zraku, da potem švigne poševno navzdol, izgine v travi in brž spet vzleti z nečim v krempljih: je poljska miška ali pa je krt, ki je, nesrečnež, pravkar za hip pokukal iz svojega temnega rova na beli dan, pa je že bilo po njem.

Vso pot do ceste — zdaj smo šli skozi gozd, zdaj čez plano med njivami in travniki, kjer so kmetje hiteli saditi krompir ali so se ubadali s kakšnim drugim opravilom — sem bil tako ves pod vtisom tega novega srečanja z razkošjem pomladi, da sem od časa do časa čisto pozabil, da sem pravzaprav partizan, politični delegat voda, vodja patrolje s puško na rami in pištolo za pasom (oboje so mi posodili, ker svojega orožja še nisem imel) in da sem na poti s trdim poveljem, da moram aretirati dekle, ki je osumljeno izdajstva Italijanom, ne pa na sprehodu s prijateljem čez Rožnik ali Šišenski hrib, čez Golovec, po ljubljanskem polju do Save in ob njej ali pa po Barju ob Ljubljani.

To je bilo seveda tudi zato, ker sem se tako nenadoma in nepričakovano znašel v tem novem, svobodnem okolju. Še pred dnevi me je morila tesnoba mesta pa negotovost in strah, ki je z vsakim dnevom naraščal in se vse bolj zajedal v človeka, kakor so postajale italijanske blokade in racije vse načrtnejše in vse bolj premišljene.

Ves marec in april, kar sem še prebil v Ljubljani pri aktivističnem delu, sem spal tako rekoč vsako noč drugje; dostikrat sem šele pod večer tik pred policijsko uro zvedel, če bom lahko prenočil tam, kjer sem si mislil.

Navsezadnje pa je le prišlo odrešilno sporočilo okrožnega sekretarja, da lahko odidem v partizane. Čez dva dni sem dobil še pismo za dolenjski odred in napotek, naj se odpeljem z vlakom do Stične, v trgovini takoj pri postaji naj povem trgovcu ali njegovi ženi geslo, oni me bodo potem že spravili po pravi poti v prave roke.

Vse je šlo potem res kot po olju. Na vlaku sta me karabinjerja, ki sta šla večkrat mimo oddelka, v katerem sem sedel in se delal, kot da sem ne vem kako zatopljen v časopis, pogledala, kot sta si pač pozorno ogledala vsakega potnika, nič bolj in nič manj. Na postaji v Stični je bilo polno italijanskih vojakov — ali so bili tako pri vsakem vlaku, so se kam odpravljali z vlakom, ali so bili tam le slučajno in so prodajali zijala — zato mi je bilo kar tesno pri srcu, ko sem z zajetno torbo kot kak podeželski trgovski potnik stopal mimo njih in se podvizal, da se čimprej izmuznem pri izhodu. Pa ni bilo na srečo nobenih težav, še železničarja, ki navadno pobira vozne karte, ni bilo pri izhodu.

Tudi sem brž našel trgovino, kamor so me napotili, in v njej opravil, kakor je bilo predvideno. Čez pet minut ali pa je bilo celo prej, me je vajenka ali pa je bila že pomočnica, v razburjenosti si je nisem niti prav ogledal, že odpeljala po cesti, ki se pri stiški postaji odpravi čez železnico proti Muljavi in Krki. Po nekaj sto metrih, takoj za prvim ovinkom sva stopila za hišo in pokazala mi je bližnjo vas, kjer se moram zgledati v gostilni in povedati geslo, ki so mi ga sporočili v trgovini. Tam pa da je že naše osvobojeno ozemlje, kjer se mi ne bo več treba bati Italijanov. V teh njenih besedah pa je bilo čutiti tudi njeno žalost in kanček zavisti, češ, ti si že rešen, odhajaš v svobodo, k partizanom, jaz pa se moram vrniti med nje, kjer ne več ne ure ne dneva, ko te lahko zgrabijo.

Ta hitri preskok iz utesnjenosti sivega, okupiranega mesta v širjave, v pomladi se prebujajoče in kipeče mehke dolenske pokrajine, očitno še nisem mogel do kraja sprejeti in presnuti v sebi. Bilo je premogočno in preveč enkratno doživetje, da bi ga bilo moč kar tako preprosto in čez noč uglasiti s samim seboj.

Nekaj časa smo koračili brez besed, kot se spodobi patrolji, ki je na službeni poti. Frenk je bil prvi, za njim je šel Komar, potem jaz in kot zadnji Tank.

Prvi, in sicer kmalu ko smo zapustili taborišče, je spregovoril Komar: »Zakaj pa gremo po tisto babo?«

Takoj sem vedel, da gleda Komar, pa gotovo tudi ostala dva, bolj preprosto na vso stvar kot jaz. Ukazano nam je, naj gremo po neko »babo«, dobro, bomo pa šli, jo prijeli in prignali v logor. Kaj bodo potem storili z njo oni v štabu, to je njihova stvar; če zasluži šus, pa tudi prav.

Potrudil sem se zatorej, da mu odgovorim čim bolj mirno in stvarno: »Vlači se z Italijani, pa ji je treba malo izprašati vest.«

»Saj, kurbe preklete, mi nastavljam o zanje glave Italijanom. one pa njim tisto. Z vsako tako je treba kar hitro in brez dosti pomišljanja opraviti«, se je razhudil Frenk, ne da bi se bil ozrl ali pa kaj spremenil svoj dolgi in hitri korak na čelu našega gosjega reda.

»No, samo zaradi tega,« sem mu brž odgovoril. »prav gotovo ne gre kar tako meni nič tebi nič ubiti človeka. Saj je nekje res lahko samo ljubezen in nič drugega. Italijanski vojak prav tako išče žensko, kot jo iščejo vsi vojaki po svetu, še celo pa v takšnih vojnih časih in v tuji deželi. To je gotovo še posebno privlačno za moškega v vojaški uniformi, če se nenadoma znajde v tuji deželi z ljudmi drugačne govornice, drugih navad in drugačnega temperamenta, z ženskami, ki so povprečno drugačne kot njihove v domači deželi. Saj je znano, da so Italijani zlasti vražji na plavolaske z modrimi očmi, visokorasle in mladostnejše, kot pa so njihove črnolase, temnopolte in bolj zavaljene ženske, ki hitro dozoriyo, pa tudi hitreje ostariyo. Nič ni čudnega torej, da se tako hitro in vneto zapodijo za vsakim našim krilom. In prav tako ni navsezadnje nič čudnega in tako rekoč nujno je — to se da celo izračunati — da jim recimo pet, deset od tisoč naših žensk privošči vsaj pogled, nasmeh ali besedo, ko jih že tako po vrsti nestrpnost in neučakano nadlegujejo, če se jim že ne podajo. To ni seveda niti lepo niti moralno v času, ko je vsa domovina z njimi vse bolj v boju na življenje in smrt in ko Osvobodilna fronta kliče v ta boj vsakega Slovenca in vsako Slovenko. V takšnih okoliščinah postane seveda najpreprostejše ljubimkanje s tujim vojakom malone narodno izdajstvo, ki zasluži vsaj prezir, če že ne kazni za zgled in v strah drugim. Toda to prav gotovo ne sme biti smrtna kazni. Razen če ni seveda z ljubimkanjem povezano tudi izdajanje naših ljudi ali pa vohunstvo za sovražnika.«

Kar začudil sem se, ko sem končal to govoranco, kako sem se zagnal. Toda Frenkova preprosta in surova misel, ki se je po svoje tako skladala s svojevrstnimi pogledi bataljonskega komisarja Urha, me je resnično izzvala, da sem moral tako gostobesedno planiti. Saj je bilo v tem gotovo še mnogo »civilnega« razmišljanja in dojetanja, ki ga vojak največkrat zelo poenostavi in mu da včasih namenoma težji in neposrednejši pomen, kot pa resnično misli in kot je tudi res. Če vojak reče, da je treba koga kratko in malo upihiniti, to še ne pomeni, da ga je res treba in da bi ga tudi poslal na drugi svet, če bi mu to že bilo prepuščeno na voljo. Tako pač reče, ker ga vojna uči in mu izpričuje dan za dnem na vsakem koraku, uro za uro, minuto za minuto, kako ničevno in ničvredno je pravzaprav človeško življenje. Zdaj pade ob njegovi strani tovariš, s katerim se je še pred

uro sproščeno šalil, pa obsodijo na smrt drugega, s katerim sta delila ležišča v šotoru, ker je zaspal na straži, pa so tudi njega določili v petorko, ki ga bo streljala.

To sem bolj doumel seveda šele pozneje, ko sem imel že kar lep čas partizansčine za seboj. Včasih sem se zalotil, kako začenjam tudi sam preveč poenostavljati te stvari in sem z besedami, če že ne zares, koga zelo hitro poslal v smrt. (Res pa je tudi, da sem se vedno tudi brž ovedel te grobosti, ki se je širila po vsakem od nas kot plesen po postani in gnijoči jedi, da ne govorim o tem, da sem bil vedno takoj ves zbran in priseben, če je šlo zares za življenje, pa naj je bilo za sovražnikovo ali za življenje našega človeka, še celo, če sem moral tehtati in soodločati o tovariševem življenju in smrti).

Frenk in Tank nista nič odgovorila na moj »zagovor« naših žensk, ki so se tako ali drugače spečale z italijanskimi vojaki in oficirji. Le Komar, ki je koračil pred menoj, je rekel bolj po tiho, tako kot bi se pogovarjal sam s seboj in bi ne želel, da ga kdo sliši, da res ne moremo teh nesreč soditi kar tako povprek in metati vse v en koš; pa tudi bolj preudarni da morajo biti naši komandanti in komisarji, kadar odločajo o življenju človeka, zakaj to ni niti muha niti komar, ki ga brez misli in usmiljenja lopneš in zmečkaš, če te piči. Ko je rekel komar, se je zarežal in za njim smo se zasmejali še mi.

Cesto smo brez težav prekoračili pod Muljavo, tam, kjer pelje skozi gozd, preden se spusti v krško dolino. Italijani že lep čas niso vozili niti hodili po njej. Odkar so jo pred štirinajstimi dnevi popihali iz Zagradca v Žužemberk, je nastalo tu osvobojeno ozemlje.

Sicer pa je tudi ne bi mogli uporabljati, če je ne bi poprej temeljito pospravili in popravili. Mobilizirani kmetje, narodni zaščitniki, so skupaj s partizani podrli na cesto smreke, gabre in bukve in tako postavili na njeni dobršni dolžini več zasek; med posameznimi zasekami pa so izkopali več metrov široke in globoke jame, tako da bi je tudi tank ne mogel kar tako prekoračiti. Če bi hoteli Italijani cesto popraviti, odstraniti debla, zasuti globoke jame, bi morali pripeljati kar precej vojaščine, najmanj četo, če že ne celega bataljona: eni bi morali z orodjem pošteno pljuniti v roke, večidel pa bi morali krog in krog stati na straži, da bi jih partizani ne presenetili pri delu. Takšne zaseke na cestah imajo namreč pomen in vrednost le takrat, če jih braniš, se pravi, da sovražnika oviraš in ga nadleguješ, če mu že ne moreš preprečiti, da cesto zopet spravi v red.

Takrat sem prvič videl takšno partizansko razdejanje na cesti. Ceste tako rekoč ni bilo več; debla in veje z že ovelim listjem so se tako prepletle med seboj, da se je zdelo, kot da je gozd pognal iz

same ceste in da že leta in leta ni stopila nanjo ne človeška ne živalska noga.

Kaj le človek stori z dobrinami, ki jih prej sam s takšnim trdom, prizadevnostjo in preudarnostjo ustvari? Ta misel se mi je vnovič in vnovič vračala, kadar sem med vojno naletel na takšno razdejanje, bil priča ali pa kar udeleženec rušenja, uničevanja ali razdejanja cest, železnic, zgradb, česa vse ne, kar bi moglo tako ali drugače koristiti sovražniku. In še eno me je pretreslo ob takšnih uničevalnih akcijah, namreč spoznanje, da so ljudje prav nagnjeni k uničevanju. Morda je beseda »nagnjeni« malce preostra, toda neka čudna sla ali kaj je skoraj v slehernem človeku, da prav z užitkom ruši, uničuje, podira, zažiga, razbija, če mu to le nekdo dovoli ali pa je tako naravnost ukazano ali pa vsaj zaželeno. To pa je seveda v vsaki vojni. Najbolj pa pride ta človekova črta do veljave v množičnih uničevalnih akcijah.

Čez nekaj dni sem šel sam z našo četo rušit cesto v dolino Krke med Zagradcem in Žužemberkom. Malo pred Žužemberkom se cesta vije skozi gozd visoko nad reko, ponekod kar vsekana v strmo pobočje, torej nadvse pripravna, da jo onesposobiš prav na tem kraju. Če je sovražnik čisto ne popravi, si ne more prav nič pomagati: strmina nad cesto, strmina, skoraj že prepad je pod njo proti reki.

Na delo z nami je šlo čez sto kmetov iz okoliških vasi, oboroženi z lopatami, krampi, motikami, rovnicami, sekirami, žagami, koli in še kakšnim drugim domačim orodjem. Kako so se zagnali in zagrizli v delo! V dobri uri so nastale po dvajset in več metrov dolge zaseke, cesto so prekopali na petih mestih, kjer smo jim to določili. In med delom, ki jim je šlo od rok, kot bi bili cesto gradili, ne pa jo rušili in postavljali na njej neprehodne zapreke, so se široko smejali, domislice so frfotale z vseh strani, vzpodbujali so se in prav tekmovali, kdo bo bolj prizadeven in uren. In vendar se prav kmečkemu človeku že po njegovi naravi upira takšno uničevanje, saj mu je tako rekoč prirojeno, da je dober gospodar, ki bo pobral vsako zrnce, ki je padlo iz suhega klasa na njivi ali na dvoru, ki bo spravil vsak člen stare verige ali iver od polomljenega kolesa, ne pa da bi storil silo javnim dobrinam, kot je cesta, ki je ne rabi on sam, temveč sosed, pa vsa soseska, da jih veže z bližnjim in daljnim svetom. Samo to je v posamezniku, če ga pa združiš v množico, potem se nenadoma prebudi tudi v njem tisto čudno nagnjenje, prav nekakšno otroško veselje, da lahko sproščeno in nekaznovano razbija in uničuje prav tisto, kar je še včeraj z nekim svečanim strahom spoštoval in cenil in bi se brez pomislekov postavil po robu vsakomur, ki bi delal kakšno škodo.

Ko smo se približali dekletovi vasi, je bilo že okoli dveh popoldne. V zraku je bila aprilaska vročina, ki zna biti že čisto poletna, kadar pripeljejo tople sape k nam segrete zračne gmote iznad same Sahare. Malo sem bil tudi nervozen, pa mi je bilo zato še bolj vroče. Najraje bi bil slekel suknjič, če bi bil to smel, in si ga vrgel čez rame. Toda kot partizan in še vodja patrolje povrh (kot politdelegat voda sem bil pravzaprav že oficir!) si kajpak tega nisem smel privoščiti.

V gozdiču pred vasjo, bil je šop dreves, nekaj brez in borovcev z dvema mogočnima hrastoma na sredi, sem ukazal kratek počitek, da se v senci malo oddahnemo in ohladimo, pojemo kosilo, ki nam ga je dal četni intendant za na pot — vsak je dobil pošten kos kruha in pol mesene klobase — predvsem pa da nam Frenk natančno razloži, kje je dekletova hiša in kako se ji bomo kar najbolj neopazno približali. Saj ni šlo za to, da bi se morali kdo ve kako skrivati pred ljudmi, saj smo se na osvobojenem ozemlju gibali že kar podnevi in čisto odkrito, pa tudi ljudje so nas radi videli in nas z radostnimi obrazi spremljali na naših poteh kot pač svojo drago domačo vojsko, paziti smo morali, da bi nam punca ne ušla, če bi nas še v pravem času ugledala.

Medtem ko smo lagodno ležali v hladu pod mogočnima hrastoma in z največjim tekom mlatili kruh in klobaso, mi je Frenk pokazal samotno hišo v pobočju nad vasjo, skrito med gostim sadnim drevjem in košato visoko lipo.

»Tam je njena bajta,« je rekel. »Saj je čista siromaščina,« je brž dodal, »pa ni čudno, da je Beta takšna. Še frklja je morala oditi služiti v Ljubljano, da je naredila prostor drugim v bajti; tako rekoč vsako leto je bil nov otrok pri hiši.«

»A jo poznaš?« sem ga vprašal.

»Kaj bi je ne, saj sva hodila v Stično skupaj v šolo. V isti razred.«

Ko se je že izdal, da ji je pravzaprav tako blizu, sem slutil, da je njegov navidezni mir in brezbriznost samo krinka za resnični nemir in prizadetost, ki vihrata v njegovi duši.

Ker sem bil sam močno nemiren in negotov zaradi občutljive in neprijetne naloge, ki so mi jo tako iznenada in nepričakovano naložili, sem seveda z obema rokama pograbil priložnost, ki se mi je ponudila. Frenk mi bo gotovo lahko kaj več razkril o tej nesrečni Betki, kot pa mi je komisar Urh. Tisto njegovo: šel boš po punco, vlačič se z Italijani... me ni moglo zadovoljiti in pomiriti, preveč preprosto je za tako resne stvari. Povelje pa seveda moram izvršiti.

Lahko bi seveda prav nič ne premišljeval, ugibal in se trapil; vzal bi enostavno patroljo, se odpravil mirno na pot, užival med potjo

v pomladnem razkošju, ki nas je obkrožalo od vsepovsod in se ustavil s fanti pri kakšni dobri hiši. Stari partizani, ki se vrtijo po teh krajih že nekaj časa, zlasti pa domačini, ki natanko vedo, kakšni so kje, naši ali nasprotni, dobrosrčni in široki ali zaprti in skopi, kje pečejo večkrat bel kot črn kruh, jim visi v shrambi vedno kakšna klobasa, rebrca, lepo prekajena slanina, kje imajo dobro žganje, čisto slivovko ali mešano s hruškami ali pa čisti hruškovec, žganje in mošt, bi nas že popeljali v pravšnjo, pa bi si dobro privezali dušo, punčara pa, ej, kaj nas briga njena usoda. Če se vlačijo z Italijani in jo bodo zato kaznovali (kaj pa, če ji bo šla kar glava?), sama si naj pripiše; če bi imela pamet na pravem mestu (in ne med nogami kot pravijo nekateri), če bi imela vsaj trohico časti v sebi, bi kajpak ne privoščila okupatorskemu vojaku niti prijaznega pogleda, kaj šele da mu je pustila tako daleč.

Pa nisem mogel biti tak, nisem in nisem mogel. Človek je pač takšen, kakršen je, pa naj si še tako prizadeva, da bi bil drugačen, zlasti takrat, kadar ve, da bo imel same nevšečnosti, če bo preveč premišljeval in mozgal po sebi in bo poskušal priti vsaki stvari do dna, če bo govoril, ko ve, da bi bilo bolje, če bi držal jezik za zobmi in bi si samo mislil svoje. Velikokrat je res tako, da ne kaže siliti z glavo skozi zid, čeprav veš, da bi bilo prav to pravično in pošteno!

Medtem torej, ko smo kosili in počivali v senci pod hrastom, nam je Frank razodel tako rekoč vse o dekletu.

Beta je lepa punca, pa tudi živa je kot samo živo srebro. V šoli je med poukom vrtela z glavo, klepetala, vščipnila sosedo, če je ni hotela poslušati; učiteljice so bile venomer nad njo: 'Betka, že spet govoriš; Betka, boš pazila; Betka, Betka.'

Toda prav do kraja ji ni mogel zameriti ta njen nemir nihče, niti součenci niti učitelji, saj je bil tako naraven, tako njen, tako zvezan z njenimi živimi plavimi očmi in njeno prav posebno milino obraza, pa tudi z njenim pretirano dobrim srcem. Če je prinesla v šolo malico, največkrat je tako in tako ni imela, le jeseni, ko so zorela jabolka in hruške, pa pozneje orehi in kar je že raslo in rodilo okoli njihove bajte, je skoraj do kraja razdelila; in to je storila tako toplo in preprosto, da je bilo druge vedno sram, zakaj ne zmorejo to storiti prav tako kot ona, četudi so doma bogatejši.

Takoj, ko je končala šolo, je šla služiti v Ljubljano. Več let je v dolini niso videli, le včasih je kdo prinesel glas, kakšna lepotica da je postala in kako mestno da se nosi kot kakšna imenitna gospodična. Leto pred vojno ali kaj pa se je neko nedeljo nenadoma pojavila v Stični pri deseti maši. Po maši se je ustavila pri fantih, ki so stali v

gruči pred gostilno. Prav preprosto in brez vsake zadrege, kot je znala samo ona, jih je pozdravila in dala vsakemu roko; tako tistim, ki jih je poznala iz šole, pa tudi tistim, ki jih ni; tem se je predstavila: „Betka sem, Hribarjeva Betka z Leščevja, saj me poznaš, ali ne?“ In vsakemu se je tako nasmehnila in z besedami tako zažvrgolela, pa stisnila roko, ne tako mlahavo, kot so vajeni na kmetih, da so mu šli kar mravljinici po telesu.

Potem je ostala doma. Ljudje so začeli govoriti, da je imela otroka — eni so trdili, da ji je umrl takoj po porodu, drugi, da ga je nekje kar pustila, tretji, da ga je dala v rejo nekam na Štajersko — vse mogoče so ugibali; da so jo pogнали iz službe, ker se je spečala z gospodarjem, kaj vse niso spletli okoli nje. Ona pa kot da se je vse te govornice ne tičejo in da ji ni prav nič mar, kaj vse se še ne bodo zmislili o njej.

V tistem letu pred vojno se je še polepšala, kot bi ji domači dolenski zrak pa domača preprosta hrana še posebno prijala. Če je bilo takrat, ko se je vrnila iz Ljubljane, na njej še nekaj dekliškega, še nekaj Betke šolarke, pa se je v tistih mesecih levila v žensko kot kača na spomlad. Da, prav ta občutek so imeli moški, kadar so jo vnovič uzrli, da se je v njej spet nekaj prelevilo, da je še bolj presunljivo privlačna in ženskostna, kot je bila pri zadnjem srečanju.

»Da nisi zaljubljen vanjo, ko ji poješ takšno hvalnico?« se je vpletel Komar v Frenkovo pripoved o dekletu.

»Zaljubljen?« se je glasno vprašal Frenk. »To, kar sem čutil do nje, ne vem, če bi lahko imenoval ljubezen. Rad sem jo videl, vsako nedeljo sem nestrpnost čakal, da jo bom spet ugledal; tudi želel sem jo, kot pač vsak goden fant želi dekle, ki mu je všeč, še celo takšno dekle, kot je Betka. Vse to je res, toda prav nič nisem storil, da bi se ta moja čustva razrasla v meni. Saj sem večkrat spregovoril z njo kakšno besedo, tudi pošalil sem se, toda nikoli se nisem potrudil, da bi jo bil spremil proti domu ali kako drugače uredil, da bi bila sama. Vedno je bila nekakšna bojazen v meni, skoraj že gotovost, da me bo zavrnila in da se bom v njenih očeh samo osmešil, če bi se ji približal ne kot sošolec in prijatelj, temveč kot fant, ljubimec. Sam ne vem, odkod se je vzela ta občutek, ko so sicer vsi imeli Betko za lahko dekle, ki je že doživela svoje v mestu, pa željna da je ljubezni že po svoji naturi.«

»No, vidiš,« ga je spet pičil Komar, »pa sem le imel prav, ko sem rekel, da si zaljubljen. Ti govori in dokazuje, kar hočeš, da nisi, si pa vendarle. Ali pa recimo tako,« se je brž popravil, ko je opazil, da se v

Frenkovih očeh nabirajo temni oblaki, »glede čustev do nje ti ni vseeno.«

Komar je seveda to povedal s takim sprenevedanjem, da smo vedeli, da ga zgodba po svoje zabava in bi se hotel ob njej še sam pozabavati. Sicer pa ga je izdajalo vse njegovo obnašanje, njegov govor in besedišče, kretnje, to, kako je jedel, kako je hodil, da je pravi predmestni otrok, ki mu daje mesto (ali velemesto, če že damo naši Ljubljani takšno ceno), vsakodnevno duševno in telesno hrano.

Ta Frenkov odnos do Betke me je začel skrbeti. Ni prav, da je v patroli, ki gre ponjo. Če je fant zaljubljen, je tudi ljubosumen, pa se bo poskušal vsaj z besedami znesti nad njo za njeno nezvestobo z italijanskim vojakom; če mu pa srce zapove, da ji mora odpustiti ta greh, saj ga je, kakršna je, tako rekoč morala storiti, pa mu bo še bolj težko. Da bi naredil kakšno neumnost, da bi zbežal z njo ali pa ji sodil sam, tega se nisem bal.

Hotel pa sem si biti vseeno na čistem:

»Potemtakem si vedel, da hodi Betka z Italijanom?«

»Ne, nisem,« je brž in trdo odgovoril. »Govorili so sicer že lani jeseni, ko smo jo videvali v Stični vse bolj poredko, da hodi pogosteje v Višnjo goro, celo med tednom da je večkrat tam, in da Lahoni kar tekmujejo med seboj, kdo jo bo prej pohrustal z očmi, če že ne tako, kot si želijo. Toda o tem, da bi se prav spečala s kom, ni bilo slišati. To sem zvedel šele predvčerajšnjim, ko je prišla ovadba v štab. Poklical me je komisar Urh in me vprašal, če jo poznam in kaj vem o njej. Povedal sem mu približno to, kar sem pravkar povedal vam.«

»A veš, kdo jo je ovadil?« sem se brž pozanimal.

»Urh je povedal samo to, da je javil terenec. Jaz pa sem takoj pomislil na Hostnikovega Naca; nihče drug kot on.«

In potem nam je povedal, zakaj sumi prav njega.

Hostnik jo je že dolgo zalezoval in se ji ponujal, že od šole sem, ona pa ni nikoli marala zanj. Saj je redko komu pokazala, da ji ni všeč ali ji kako drugače ni pri srcu, toda Naca pa res ni mogla nikoli prenesti. Če ni mogla drugače pokazati svojega prezira, prav nekakšnega studa do njega, so jo izdale oči: brž ko ga je ugledala, ji je bušknila temna senca čez sicer venomer mirne, mile plave oči.

Nihče ne ve, če je bilo čisto res, toda že med šolarji je krožila skrivnost, da ji je hotel Nac enkrat storiti silo. Zvabil da jo je v hosto, pa ko je ni mogel dobiti zlepa in z besedo, da je podivjal, jo podrl na tla, ji zamašil z roko usta, da se mu je komaj iztrgala in zbežala z raztrgano obleko.

Ko se je pred leti vrnila iz mesta, se ji je začel trmasto in včasih že kar očitno vsiljevati. Še drugim je bilo nerodno, kako ga je, kadar ga je morala srečati, prezrla, kot bi ga ne bilo. Potem se je ponižal tako daleč, da je prosil njeno mater, naj reče zanj pri Betki kakšno besedo; pripravljen da jo je takoj vzeti in da bi imela pri njem raj na zemlji. Toda mati je predobro poznala Betko, pa mu je kar naravnost povedala, da se mora takšne stvari zmeniti pač z dekletom in da niso več tisti časi, ko so nevesto zmešetarili.

Zdaj je očitno našel priložnost, da se ji maščuje za vsa leta, ko je s takšnim zaničevanjem odbijala njegovo ponujeno ljubezen. Saj je eden prvih in najbolj gorečih terencev v tem koncu: ni samo odbornik v svoji vasi, je tudi odbornik, če ne celo kar predsednik rajonskega odbora OF Stična ali Krka, kamor pač sodijo te vasi okoli Muljave.

Hostniki imajo skoraj cel grunt. Pa tudi otrok je bilo cel kup, še več kot pri Betkinih. Pač po tistem nauku: toliko otrok bo, kolikor jih bo ljubi bog dal! Nac je bil drugi; najstarejši Anton se je šel raje učiti za mizarja, kot da bi kmetoval, zdaj je v nemškem ujetništvu. In tako je Nac naslednik na gruntu. Oče je že v letih, prek sedemdeset jih ima, pa že kar pomalem izpreza. Sicer pa ga ni nikoli kdo ve kako privlačevalo kmetovanje, bolj so mu bili že od mladih nog pri srcu semnji, njihov pisan vrvež, mešetarjenje z živino, harmonika, gostilniške mize polne litrov in štefanov rumenega vina, ki se včasih kar curkoma preliva iz prepolnih kozarcev po mizi in na tla. Če bi ne dobil tako pridne in podjetne žene, ki ji je zemlja pomenila vse, pa je še njega vsaj napol privezala nanjo, bi najbrž prej ali slej ušel z grunta ali pa ga zapravil z lahkim življenjem. Nace je podedoval po materi ljubezen do grunta, po očetu pa pavlihovstvo in zanesenost, ki je v vseh Hostnikih: vsi so veliki gobezdači, svojevrstni zbadljivci, pa pevci in muzikanti, pri vsaki »pasji procesiji« morajo biti zraven in če se le da s prvo besedo.

Že stari Hostnik, Nacov ded, je bil napreden človek. Najbrž je bil edini v fari, ki se je upal postaviti župniku po robu in prišla sta tako daleč, da nazadnje sploh ni hodil več k maši. Tudi eden od najnaprednejših kmetov je bil daleč naokoli. Ta sloves protifarške, po svoje napredne hiše je ostal in v dolini velja že dolgo pregovor: si tak antikrist kot Hostnik!

Nacov oče se ni brigal toliko za politiko in podobne reči, kot se je njegov oče, ostal pa je trdno na strani liberalcev; pred vojno je pri zadnjih volitvah veljal za prvega agitatorja za opozicijo, to je za Mačkovo listo. In tako je postala hiša precej tudi ena najtrdnejših

postojank OF v stiški dolini in Nace Hostnik njen goreč pristaš in organizator.

Medtem ko nam je Frenk tako prizadeto in tako izčrpno razodel podrobnosti in druge okoliščine o dekletu, katere prvemu dejanju drame smo se vsi štirje z vse večjim nemirom približevali, pravzaprav že v njem sodelovali, smo tudi pospravili popotnico našega intendanta in se dobro odpočili. Zdaj je šlo samo še za to, da jim povem, kako bomo nalogo izpeljali.

Predvsem je bilo važno, kaj bomo rekli Betki, zakaj smo prišli po njo. Poučili so me namreč, da največkrat ne kaže iti kar naravnost: priti v hišo in prijeti krivca ali osumljenca v imenu slovenskega ljudstva. To bi bilo sicer najbolj pošteno, saj kaj bi slepomišili: če si storil zločin, če si zagrešil kaj zoper svoje ljudstvo, boš pač šel z nami, da boš odgovarjal in se zagovarjal.

Toda morali smo imeti pred očmi, da je bila edina kazen, ki smo jo poznali v tistih bridkih in trdih dneh, smrtna kazen. Če je bila krivda dokazana — smrt, sicer pa oprostitev, potem pa: le brž domov, kolikor te nesejo noge! Ni bilo namreč redko, da »zločina« sploh ni bilo ali pa ni bil tako težek, da bi zahteval edino in najhujšo kazen. Zategadelj je bilo prav, da smo nesrečniku, po katerega je že prišla partizanska patrolja in ni izvršila smrtno kazni kar na kraju samem, omilili, če že ne pregnali črno slutnjo najhujšega.

Kaj naj rečemo torej Betki, da ne bomo imeli kakšnega mučnega prizora in da bo šla vsaj kolikor toliko mirno in voljno z nami?

»Tipkati gotovo ne zna,« je razmišljal Komar, »sicer bi jo lahko kratko in malo mobilizirali. Rekli bi ji, da jo za nekaj dni potrebujejo v štabu in da so šle druge patrolje mobilizirat še nekaj strojepisk. Tako smo zadnjič pretentali uradnico z občine v Zagradcu. Samo tista je znala resnično pisati na stroj, pa nam je šla takoj na led; še ponosna je bila, ker smo se spomnili nanjo, da nam bo lahko s takšno malenkostjo naredila uslugo. Ponoči smo prišli ponjo in kot bi trenil, je bila nared. Prav nič ni slutila, da ji gre za glavo. Saj tudi jaz sprva nisem tega vedel in sem res mislil, da jo potrebujejo v štabu za kakšno večjo tipkarijo. Ko pa sem se pozorneje zagledal v Iztokove oči, ko ji je mirno in stvarno govoril, po kaj smo prišli, sem v hipu spregledal igro.«

»Če ne zna tipkati, zna pa gotovo prati,« je nenadoma spregovoril Tank. Dotlej je namreč samo poslušal.

»Ali ji naj rečemo, da imamo te dni v odredu veliko žehto ali kaj?« se mu je posmehoval Komar.

»Zakaj pa ne,« mu je mirno odgovoril Tank. »Prav tako kot je verjela občinska uradnica iz Zagradca, da bo pisala na stroj, naj bi ta, da bo prala. Njena stvar je, če bo res verjela, naša je le, da ji povemo tako, da bo verjetno.«

Navsezadnje, sem pomislil, ima Tank prav. Dekletu moramo pač povedati nekaj, kar je verjetno. Če bi ji rekli, naj gre z nami na Kremenjak za telegrafistko, bi lahko upravičeno mislila, da smo prisluškani ali pa se norčujemo iz nje, če jo pa povabimo za perico, tu ni nič sumljivega.

»Dobro,« sem rekel, »pojdimo.«

Spustili smo se po stezi na cesto, ki pelje v vas, šli po njej do konca vasi — Frenk nam je mimogrede pokazal košato Hostnikovo hišo s hlevom in kozolcem — pri zadnji hiši smo zavili skozi dvorišča in vrtove proti gozdu in se potem po rebri gozda povzpeli pošev, tako da smo prišli nad Hribarjevo bajto. Nato smo se spustili spet navzdol do roba gozda. Seveda, sem pomislil, Frenk že ve, da je bolje, če koga zalezuješ, da se mu približaš od zgoraj, saj ga imaš potem tako rekoč na dlani.

Bajta je ždela med drevjem nekaj desetim metrov pod nami, tako da smo lahko natanko opazili vsako podrobnost. Okoli hiše so se lenobno premikale kure in se pasle po travi, nekatere so se pri zidu, kjer so bila zložena drva in butare suhljadi, kopale v prsti, da se je kar kadilo spod njih. Pri nizki, zverženi lopi, hlevu, kašči ali kar je že bilo, je dremuckal pes na verigi. Ni nas še začutil, ker sapa ni šla od nas k njemu.

V rebri pod hišo je bila sveže pobranana njiva, bolj njivica, na kateri so tri ženske in dva fantiča sadili krompir.

»Tam je,« je zamrmral Frenk, »pa stara Hribarica, Lucija in fanta.« (Lucija je bila očitno Betina sestra, fanta pa njena brata.)

Seveda smo takoj vedeli, katera je.

Srce mi je začelo nemirno biti, kot najbrž vsakemu lovcu, kadar mu pride težko in dolgo pričakovana divjad pred strel. To seveda niti ni prava primera. Nisem bil toliko nemiren in nervozen zaradi nekakšne lovske mrzlice kot zaradi globoke prizadetosti, da sem se znašel v vlogi »policajca«, lovca na človeka, in to lovca na mlado, kipeče dekle, katere poglavitni zločin je — ljubezen.

Ko sem nekaj časa opazoval njene skladne korake po njivi in enakomerne zamahe z motiko, njeno jedro telo, ki ga je sicer zastirala ohlapna delovna obleka, le roke je imela do ramen gole in očitno že potemnele od pomladanskega sonca, me je celo za hip preblisnila misel, da bi ukazal — umik.

Mirno bi rekel: »Tu nam ni kaj iskati. Gremo nazaj v logor.«

Spustili bi se mimo njih, jih pozdravili in jim zaželeli lepo vreme in dobro letino. Hribarica bi nas najbrž povabila v hram na kozarček žganja, lahko pa da imajo kakšen tepkovec kar pri sebi na njivi, da si gasijo žejo, pa bi nam postregli z njim.

Ko bi le zmogel takšno povelje, kako dobro bi mi to delo, kakšna sprostitev bi to bila za mojo razbolelo dušo.

Da, ko bi ga zmogel!

Toda pri vojaku je kaj takega popolnoma nemogoče. To bi bil upor, ki ga takoj kaznujejo po neizprosнем surovem vojnem zakonu: pred zid. Pa ne samo to. V tem trenutku je bila Betka mimo ljubezni z Italijanom tudi pod sumom, da je izdajala. To pa je treba seveda razčistiti, vsaka sentimentalnost in mehkosrčnost bi bila enaka svojemu lastnemu sodelovanju pri izdajstvu.

Zbral sem se ter kratko in tiho ukazal: »Pojdimo!«

Še vedno v vaješem gosjem redu, samo zdaj tesno drug za drugim, smo se spustili po strmini. Komaj smo naredili nekaj korakov, so nas uzrli. Eden od fantov nas je ugledal in potem veselo in glasno opozoril še ostale: »Glejte, partizani!«

Enakomeren utrip dela se je ustavil, tiho so obstali in se pričakujoče zagledali v nas. Nekaj svečanega, veselega in svetlega je bilo na njihovih obrazih. Kot se pač razlije radost po obrazu človeka, ko ugleda prihajati k hiši prijatelja, soseda, pa tudi neznanega popotnika, ki bo prinesel spremembo v vsakdanje, ustaljeno življenje in kakšno novico; dal mu bo priložnost, da bo popil z njim kozarec vina, ki bi ga sicer sam ne, snel bo v shrambi suho klobaso, kar bi sicer odlašal in odlašal, ker bi se mu zdelo škoda, da bi jo žvečil sam.

Preden smo jih pozdravili, nam je že zaklicala Hribarica: »Kam pa, fantje, tako moško? Če prihajate k nam, bo ravno prav, saj potrebujemo takšne korenjake; kot bi mignil, bomo posadili krompir, nagrabili listje, pripravili kurjavo za čez poletje, pa še kaj.«

Ženska je bila očitno veseljakinja, ena tistih redkih, ki je vsak trenutek nared za sproščeno besedo in šalo. Kazno je bilo, da je Betka po materi, če je resnično takšna, kakršno nam je opisal Frenk.

Toliko bolj sta se v meni stopnjevali trema in grenkoba, ker bomo morali tako brutalno uničiti to vedro in sproščeno razpoloženje, ki je bilo nekako prirojeno tej družini, pa potrojeno s pomladansko vznemirjenostjo, ki je bila okoli nas in v slehernem izmed nas.

Tolažila me je le misel, da zadanejo navadno takšne in podobne nesreče človeka prav nepričakovano. Saj kakšno bi pa bilo življenje, če bi vedel vsakdo že vnaprej, kakšna bo njegova življenjska cesta

in kateri kantoni ob njej mu bodo zaznamovali veselje, srečo, zadovoljstvo, kateri pa nesrečo, žalost, bolezen, že kakšno nevšečnost, in kateri bo tisti zadnji kamen, najbolj odvraten in neizprosno trd, ki napove — smrt.

Ustavili smo se na robu njive in se nenamerno postavili tako, kot bi bili častna straža, ki bo pozdravila ljudi na njivi s posebno vojaško častjo. V tej naši slučajni drži kot da je bilo nekaj nenavadnega in zlovesčega, toda nismo se ji mogli izogniti. Vsi smo bili že preveč prepojeni z vednostjo, da bo naša prošnja, ne, v zvenu besede bo gotovo bolj ukaz, da mora iti Betka z nami, napolnila njihova srca s črno slutnjo, če že ne s težkim in usodnim prepričanjem, da jih je zadela nesreča, ki ji ne morejo več ubežati. Nenadoma bo zaplahutala smrt nad njimi (in nad nami) s svojimi sivimi, hladnimi krili, pa čeprav je naokrog tako bleščeč pomladanski dan. In mi štirje, oh, moramo biti sli, črni krokarji, ki jo nezmotljivo napovedo!

Moral sem se prisiliti z vso voljo, da sem se vsaj na videz umiril in pregnal takšne privide. Niti trenutka več ne smeš čakati, nobenega obotavljanja in čustvenega sprenevedanja več, sem si ukazal.

»Po Betko smo prišli,« sem zaslišal svoj glas.

»Z nami bo šla malo v partizane, da ji ne bo doma preveč dolgčas,« sem brž pristavil z grenkim nasmehom.

V prvem hipu ni nihče nič odgovoril, samo strmeli so v nas kot v prikazni. Svetloba v očeh je ugašala, vse bolj jih je zakrival temen oblak negotovosti in dvoma.

»To prvič slišim, da tudi jemljete v partizane; do zdaj ste vedno govorili, da so pri vas samo prostovoljci,« je poskušala tudi Hribarica ostati bolj v vedrih strunah.

»Saj, saj, tega nihče ne zanika, da so pri nas samo dobrovoljci, toda včasih potrebujemo za dan, dva tudi pomočnike za kakšno delo, te pa moramo, če ne gre drugače, kar poklicati v vojsko. Res, za kakšen dan bi šla z nami v taborišče, pa še kakšno drugo bomo kje dobili, pa nam bodo malo oprale. Saj veste, dosti nas je že, partizank pa je premalo, pa tudi bolj jim diši puška kot kuhalnica ali perilnik. perila pa se nam nabere in oprati ga je treba.«

»Pa bi jo res potrebovali za pranje?« je zdaj resno in s skrbjo v glasu vprašala Hribarica.

»Res,« sem odgovoril; čutil pa sem, kako mi ob tej laži sili kri v glavo in rdečica v obraz. Prvič v življenju si se tako grdo zlagal, ne da bi bil trenil z očesom, sem z bridkostjo pomislil.

»Moram iti takoj ali me boste počakali do mraka, da pokopljemo krompir do kraja?« je mirno vprašala Betka.

Njen glas je bil tako prepričljivo miren in na videz neprizadet, da sem takoj vedel, da je spregledala našo igro in se ji brž še sama priključila. Očitno se je odločila, da bo poskušala vso težo bridke poti, ki se je tako nenadoma odprla pred njo, vzeti na svoja ramena.

»Še mi bomo poprijeli,« sem brž predlagal, »pa bo krompir v zemlji, preden bi človek preštel do sto, potem bomo pa šli. Medtem ko se boš pripravila za na pot, pa nam bo morda mati za plačilo pripravila kakšno malico, kos kruha in kozarec tolvovca vsakemu, pa bo.«

Tako so minili ti prvi trenutki, ki sem se jih najbolj bal, brez težav in mučnih prizorov. K temu je seveda največ pripomogla Betka sama s svojo zbranostjo in nekakšnim prirojenim dostojanstvom, ki ga je znala ohraniti tudi v takšnem kočljivem trenutku. Pravzaprav je bilo to nenavadno za preprosto kmečko dekle, ki še zdaleč ni slišala o kakšnem stoicizmu, skepticizmu, cinizmu ali kakšnem drugem filozofskem sistemu, iz katerega bi v času tesnobe črpala njena duša potrebno moč in pogum (kolikor to sploh kaj pomaga človeku, ko pride takšna težka ura).

V dobre pol ure smo na njivi končali in zagrebli poslednji krhelj krompirja. S Komarjem jim nisva bila v kdo ve kakšno pomoč, zato pa sta se Tank in Frenk, ki sta bila vajena in večša kmečkega dela, zagnala kot sejalni stroj; Hribarjeva fantiča sta ju komaj dohajala s krompirjem in ga metala v jamice.

V naslednje četrt ure pa je bila tudi Betka nared. Mi smo medtem pred hišo v senci visoke in košate tepke popili majoliko tepkovca — najbrž ga je dala prav ta hruška — in prigrizovali črn kruh, ki si ga je vsak sam sproti rezal z velikega, dobro zapečenega hlebca.

Stopila je iz hiše v preprosti rjavi obleki z zeleno volneno jopico povrh. Oboje je bilo kot ulito po njenem telesu, tako da so prišle do veljave vse črte njene resnično izjemno skladne postave. Frenk ni pretiraval, ko je dejal, da že s samo pojavo vznemiri vsakega moškega.

Vsi štirje smo se zagledali vanjo, jaz le za hip, toliko, da sem jo premeril od nog do glave, več si nisem drznil; tudi Frenk in Tank sta takoj odmaknila pogled, Komar pa je kar brez sramu in predsodkov obvisel na njej; očitno ji je poskušal takoj dvoriti.

Betki je v duševni napetosti, v kakršni je bila, godilo, da se je lahko naslonila na Komarjevo lagodnost. Pristopila je k nam in začela gostoleti, kot bi bili stari znanci.

Frenka je povprašala, kako je kaj pri partizanih in zakaj se nič ne oglasi, kadar ga pelje pot mimo. Enkrat da so celo govorili po

dolini, da je padel, potem pa je nekdo na srečo povedal, da ga je pred kratkim videl zdravega in čilega.

Potem je prišel seveda Komar na vrsto; medtem si je že popravil lase in si naravnal kapo. Ugotovila sta, da sta se morala najbrž v Ljubljani že kdaj srečati; oba sta trdila, da se zdita drug drugemu znana.

Za trenutek se mi je zazdelo in vroče sem si zaželel, da bi bilo zares tako, da smo pri Hribarjevih kot vasovalci, ne pa kot »orožniki«. Tako sproščeno in prijetno je stekla beseda, smeh se je tudi že vpletal med nje, bilo je, kot bi nedeljsko popoldne fantje zabavali dekleti, Betko in Lucijo, in tekmovali, kdo bo prvi srečnež, ki si bo pridobil njuno naklonjenost, zlasti Betkino.

Ko je stekla iz majolike zadnja kapljica tolkovca, jo je mati Hribarjeva brž pograbila in odhitela z njo v klet, da jo vnovič napolni.

Pa se nismo smeli predolgo zadržati v vabljeni senci in pri hladni pijači, ki je tako godila vročemu grlu, zakaj kar lepo pot smo imeli še pred seboj do taborišča. Kolikor le mogoče vljudno in prizanesljivo sem pogledal na uro in s tem opozoril patroljo, da se bomo morali odpraviti. Tudi Betka je takoj razumela, »koliko je ura«.

»Koliko časa pa bom ostala pri vas?« je vprašala. »Rada bi vedela, če moram vzeti še kaj s seboj, plašč, odejo, brisačo in drugo, kar človek rabi, ko je zdoma.«

Vprašanje me je zadelo, ker niti malo nisem bil pripravljen nanj. Pogledal sem druge, pa tudi pri njih nisem dobil navdiha, kaj naj odgovorim. Zatorej sem se brž odločil, da bom odgovoril to, kar se mi je zdelo najbolj naravno. Seveda, če gre kdo v partizane, pa čeprav samo za eno noč, je še kako prav, da se oboroži vsaj s toplo odejo, toplo obleko in toplo obutvijo, če že ne premore tudi šotorskega krila, pa orožja, puške, pištole ali kaj podobnega, kar poka in ubija. Tako sem ji tudi povedal.

Vrnila se je brž v hišo in čez deset minut je bila nared: s starim, oguljenim in zamaščenim nahrbtnikom, na katerega je privezala lepo zvito, čisto novo jugoslovansko vojaško odejo.

Koc je bil očitno iz »vojnega plena«, ko se je pred enim letom naša vojska tako žalostno razsula in razpršila, pa je na cestah in železnici obležalo orožje in druge vojaške potrebščine, kjer in kakor so jih odvrgli vojaki, preden so izginili na vse vetrove. V dnevih brezvladja, ki so potem sledili, dokler se ni pojavila nemška ali italijanska vojska, si je lahko vsakdo, kdor je bil le količkaj pogumen, spreten in podjeten, nabral marsikaj. Pobratil kakšno toplo vojaško odejo in si tako izboljšati življenjsko raven vsaj pri postelji, je bilo seveda

še najmanj! Zato ni bilo prav nič čudnega, če je premogla tako rekoč vsaka hiša na Dolenjskem kakšno odejo, če že ne kar cel ducat vojaških kocov, ki so jih potem ljudje pridno dajali partizanom ali pa so jih ti prišli sami iskat, ko so že zvedeli, da jih pri kakšni hiši premorejo več, kot jih potrebujejo ali pa kot je prav, da imajo vojaške robe.

Betka se je mirno poslovila od matere, sestre in bratov, tako kot bi odhajala za kakšen dan v Ljubljano po opravkih. Mati ji je naročala, naj pazi nase in naj se takoj vrne, ko bo oprala in je ne bodo več rabili.

»Pa tudi ti popazi nanjo,« se je obrnila na Frenka, »saj ti jo poznaš in veš, da je dobro, če ji je kdo ob strani. Če ni drugače, naj tudi spi pri tebi; ti, vem, boš že poskrbel, da ji bo toplo in da ne bo kakšnih drugih nevšečnosti.«

»No, no, mama,« jo je nežno zavračala Betka, »nič se ne bojte in ne skrbite zame, saj nisem stara deset let; tudi ni prvič, da grem sama od doma. Pa tokrat tudi nisem sama, glejte, kakšni fantje bodo z menoj, koliko jih je pa še tam, kamor gremo: branili me bodo, če bo treba, jesti in piti mi bodo že dali, če hočejo, da jim bom lepo oprala, ležišče bo na listju in praprotju, lepo mi bo kot v nebesih.«

»Še lepše«, se je nasmehnil Komar, »lepo ti bo kot v sedmih nebesih. Spi pa lahko tudi pri meni,« se je obrnil k materi, »prav tako bo na varnem kot pri Frenku, samo moj šotor je imenitnejši in prostornejši. Sicer pa lahko spi pri komer koli od nas, bolj bo na varnem kot pri vas v postelji. Zadnjič je eden nekaj poskušal pri eni, pa ji ni bilo všeč in ga je šla zatožiti komisarju. Malo je manjkalo, da mu ni šla glava.«

»Potem ste pa res reveži,« nas je napol za šalo napol zares tolažila Hribarica. »Samo za takšno stvar pa res ne bi smeli jemati glave,« je še dodala.

Rekli smo torej: »Na svidenje!« in se spet razvrstili tako, kot smo prišli: na čelu je bil Frenk, za njim Komar, nato Betka, pa jaz in Tank.

(Se nadaljuje)

vstajam iz sebe
da izrečem besedo
proti
svoji smrti

Kajti ostanejo
izrečene besede
pastirske piščali
ki naslednjim opevajo
ognjene zenice

IN ZAPLAHUTALA JE SMRTNA PERUT

(Nadaljevanje)

Radko Polič

II

Bila je že trda tema, ko smo prišli v taborišče. Na srečo je bil na jasnem nebu že tolikšen prvi krajec, da nam je s pridom svetil zadnji del poti, ko smo se vzpenjali po rebreh Kremenjeka.

V taborišču je bilo ob tej uri že tiho. Kar jih je bilo doma in niso imeli kakšnega opravka — z dežurstvom, na straži, v kuhinji, kjer so že pripravljali za zajtrk — so se že potaknili po šotorih. Kdor ni imel šotora, pa na ležišče, ki si ga je »spletel« pod milim nebom iz suhega listja, suhe lanske praproti, smrekovih vejic in drugih gozdnih mehkejših snovi, ki so lahko rabile za »posteljo«.

Če si imel dobro odejo — in takšni so bili jugoslovanski vojaški koci, široki, debeli, topli — da si se z avil vanjo in ti ni mogel do živega hladni nočni zrak, je bilo tako na prostem še bolj prijetno. Toda joj, gorje, ko je prišel dež in je začelo z dreves neusmiljeno in vztrajno kapljati in curljati po odeji; le-ta je vse bolj pila in pila vodo, postajala vse težja in vse bolj mokra in hladna! Nesrečnežu, ki si jo je potegnili čez glavo in se odločil, da bo vendarle vztrajal v njenem zavetju, pa naj padajo tudi preklje, je ostalo edino upanje, da curki z neba le ne bodo tako gosti in močni, da bi do jutra premočilo odejo skoz in skoz, pa to, da bo drugi dan zopet sonce in jo bo lahko posušil. Sicer pa dostikrat marsikomu ni ostalo drugega kot takšna tolažba, zakaj pod šotori so se tako nagnetli begunci, ki so bežali pred dežjem pod streho, da bi ne spravil mednje niti šibice več.

Na več krajih gorijo ognji. Zagotovo gori »štabni« pri šotoru štaba odreda, kjer ponoči ždi dežurni odreda s pomočnikom, pomalem dremucka, doloži na ogenj, ko začne pojemati, in se vsaki dve uri odpravi izmenjat stražo. Drugi ognji, bataljonski in četni, kmalu ko taborišče do kraja utihne, dogorijo; nekaj časa bi jih *pozoren opazovalec* še lahko zaslutil v temi po tleči žerjavici, kmalu pa ugasne še ta. Vešči in skrbni kurjači znajo žerjavico, preden odidejo spať, tako spretno zasuti s pepelom, da se obdrži, če je suho, do jutra. Ko zjutraj vstanejo, samo spet razgrnejo pepel in na žerjavico, ki še vedno mežika, naložijo suhljad, nekajkrat močno zapihajo vanjo in že prvi plamenčki obliznejo gorivo.

Naše čete ni bilo doma. Pod mrak je odšla na železnico med Rádohovo vasjo in Vélíko Loko, da jo minira in napade vlak, če bo iztiril. Večkrat se nam namreč ni posrečilo: ali je bil kriv eksploziv, ker je bil vlažen, ali ni bilo z nabojem kaj v redu, ali pa so ga polomili minerji, ker so slabo zvezali mine in baterije (navadno so bile baterije prešibke ali vlažne), skratka, mina ni eksplodirala ali pa je, pa ni naredila nobene prave škode in je vlak neprizadeto odsopihal proti Ljubljani ali Novemu mestu.

Tank se je sam ponudil, da bo stopil v kuhinjo pogledat, če so nam pustili kaj večerje. Ostali smo posedli na našem četnem prostoru okoli ognjišča, na katerem je Frenk mojstrsko v nekaj trenutkih zanetil ogenj. Ko se je Tank vrnil z dvema polnima porcijama polente in golaža, je ogenj že gorel z visokim plamenom in prijetno in domače osvetljeval našo gozdno »sobano«.

Tank je večerjo pravično razdelil na pet enakih delov, potem pa smo se pri svečavi ognja tiho lotili vsak svoje posode. Peturna hoja nas je dobro zdelala, zato smo spraznili skodele, kot bi mignil, jih skrbno postrgali do zadnjega madeža, toliko da je ni kdo še polizal. Tudi Betka je pridno nosila v usta, vendar ne s takšno ihto kot mi. Ko je Tank začel deliti, sem pomislil, da bo morda odklonila večerjo, pa je očitno vse morebitne pomisleke premagala lakota in tista ljudska modrost, da prazna vreča ne stoji pokonci.

Nisem si bil čisto na jasnem, ali naj grem takoj k bataljonskemu komisarju Urhu in mu sporočim, da sem pripeljal Elizabeto Hribar, kakor mi je bilo ukazano, ali naj počakam, da se vrne četa in jo predam komandirju in komisarju, saj sta me pravzaprav ona dva poslala v patroljo. Pa so mi rekli fantje, da bo najbrž najbolj prav, če grem takoj sporočit Urhu, da je punca tu. Komisar da zelo rad zaslišuje ponoči.

Nejevoljen in s čudno tesnobo sem se torej odpravil h komisarju. Počasi sem prodiral v temo, dokler se niso oči, oslepljene od ognja, privadile, potem pa je šlo že laže, posebno ko sem prišel na kolovoz, ki me bo pripeljal naravnost pred komisarjev šotor.

Ali mu naj kaj povem o dekletu? Vojak mora izvršiti, kar mu ukažejo, sporočiti, da je povelje izpolnil, pa strpno in mirno čakati nadaljnjih ukazov. Govôri samo, če si vprašan, je staro vojaško pravilo. Tudi pri partizanih je tako, če ne celo še bolj strogo.

Kljub temu svetemu, prastaremu vojaškemu pravilu me je močno imelo, da bi mu le povedal, kar sem zvedel od Frenka in kar sem sam videl in občutil, saj to marsikaj razsvetljuje pri dekletovi ljubezni z Italijanom. Tistemu, ki jo bo zasliševal, bi gotovo s pridom koristilo.

Njen mir, nekakšna vdanost v usodo me je presenečala, pravzaprav vznemirjala, pa tudi utrjevala v prepričanju, da gre najbrž res samo za ljubezen in nič drugega.

Med potjo z Muljave do taborišča smo bili še bolj molčeči kot tja grede. Le tu pa tam se je kdo oglasil s kakšno opazko. Če je kdo z nogo zadel v korenino, ki je štrlela iz steze, je zarentačil. Tank nas je s pstkanjem in z očmi opozoril na srnjaka, ki se je pasel na bližnjem parobku gozda, pa je precej prhnil med bukve, ko nas je začutil. Komar se nam je z vljudnim glasom opravičil, češ naj mu gospoda oprost, ker se mora za trenutek odstraniti, pri tem pa ni pozabil posebej pogledati Betke in se ji izbrano nasmehni.

Preten smo začeli lesti vkreber na Kremenjek, smo počivali. Ob poti je bil studenec, pravzaprav mlakuža, kjer ob deževju privre voda iz zemlje, potem pa, ko preneha padati, je je vsak dan manj; če je nekaj časa suho vreme, pa čisto usahne ali pa priteka s tako tankim curkom, da si en sam komaj uteši žejo. Toda v teh krajih med Teme-nico in Krko je pravzaprav že znana Suha krajina, pa je zato vsaka takšna naravna voda zelo dragocena. Frenk je rekel, da je tudi ta voda, če je kdo hudo žejen, kar dobra. Zapovrstjo smo jo poskušali, malo iz radovednosti, malo pa zato, ker smo bili res žejni, pa je bila res še kar užitna.

Pri tem izvirku, ki se je skrtil pod dva mogočna hrasta in košato lipo med njima, smo se torej kratko ustavili in posedli. Fantje so povedali, da je tukaj navadno zadnja postaja, kadar se kakšna enota ali patrolja vrača s te, zahodne strani na Kremenjek. Če pot, ki je za njimi, ni niti preveč dolga in naporna, se ustavijo bolj iz navade in spoštovanja do lepega in pametnega običaja, če pa je za njimi dober marš tam kje od Ljubljane ali pa z Notranjskega, pa je ta

zadnji postanek, kakor se prileže, najbolj mučen in nevšečen; vsakdo ve, da bo treba samo še enkrat pošteno stisniti usta in z zadnjimi močmi v eni sapi prehoditi strmino do taborišča, toda prav misel na ta zadnji del pohoda grdo hromi noge in voljo in sam zlodej človeku prišepetava, kako prijetno bi bilo, če bi bilo taborišče že tukaj pri tem izvirku. Potem bi lahko odvrgli z ramen težke nahrbtnike, puške in drugo kramo, popadali po tleh, se zavili v odeje in že zaspali; le tisti nesrečniki, ki bi jih odredili na stražo, bi ne bili deležni tega enkratnega užitka.

Mi seveda nismo bili tako močno utrujeni, da bi se nam bile podile takšne misli po glavi, imeli pa smo le toliko poti v nogah, da nam je počitek kar dobro del, meni pa še celo, saj je bil to moj prvi večji pohod v partizanih. Tudi Betka je sedla z očitnim olajšanjem na svoj nahrbtnik, ki ga je brž snela, ko je videla, da bomo počivali.

»No, punca, a gre?« jo je prvi odgovoril Komar.

»Kaj bi ne šlo«, se mu je nasmehnila, »saj nisem ne prvič ne zadnjič prehodila tolikšno pot; tudi v cerkev nimam dosti bliže, pa naj se obrnem v Višnjo goro, v Stično ali na Krko.«

Njene besede »ne prvič ne zadnjič« so mi neprijetno in zlovešče zazvenele. Nehote se mi je vsilila grda misel: kaj pa, nesrečno dekle, če je pa zares zadnjič? Prav prizadevati sem si moral, da sem se zadržal, da je nisem vprašal, kako bi se počutila, če bi vedela, da je pa to vendarle njena zadnja pot. Vedel sem, da so tudi drugi trije pomislili isto.

Medtem ko sta se s Komarjem pomenkovala in se nasmihala drug drugemu, sem si jo lahko prvič pozorneje ogledal tako od blizu, ne da bi bila to opazila. Resnično je bila izjemno lepa. Bila pa je to tista kmečka lepota, ki nekako ni izdelana in izklesana do kraja in do najbolj premetenih potankosti, kot bi bila pri njeni mestni vrstnici. Vendar ji je nekaj let bivanja v mestu že vtisnilo svoj pečat: nekaj plemenitejših črt se ji je vtisnilo v obraz in sploh v celotno držo in obnašanje.

Bila je temna, skoraj že pretemna za naš povprečni slovenski ženski tip, z vranječrnimi lasmi, ki jih je spletala v kito, ovito okrog in okrog glave. To ji je napravilo obraz s kontrastnimi modrimi očmi še bolj izrazit in ljubeč. Bila je srednjevelika, polna, z izrazitimi prsmi, ženskost je kar kipela iz nje, kar je nujno vznemirjalo vsakega moškega, kaj šele Italijane. Saj so za mnogo manj privlačnimi, včasih celo grdimi klicali v pojočem italijanskem jeziku, če drugega ne, pa vsaj »signorina, signorina«. (Vojak pač vedno strada ljubezni, zato

so mu merila o ženski lepoti z vsakim dnem vse bolj topa, kakor se odmika trenutek, ko je zadnjič užil ženski objem).

Sedeli smo četrt ure, morda tudi kakšno minuto več. Medtem nas je hitro zalivala tema prihajajoče noči, tako da smo se, čeprav smo sedeli tesno drug poleg drugega, komaj še videli.

Pravkar sem hotel vstati in s tem tudi dati znak za nadaljevanje poti, ko me je Betka presenetila z vprašanjem:

»Tovariš, kaj ne, da niste prišli pome zaradi pranja?«

Torej je le prišlo, česar sem se tako bal, pa ves čas upal, da me ne bo zadelo!

Kot da je čakala na trenutek, ko si nismo več mogli tako zreti naravnost iz oči v oči in razbrati v njih zadrego. Laže je izgovoriti trdo resnico ali pa nesramno laž, če ni treba zreti tistemu, komur je beseda namenjena, naravnost v njegov odprti in pričakujoči obraz.

V hipu sem se moral torej odločiti, kaj ji bom odgovoril. Naj se lažem še naprej ali pa ji povem resnico, ki jo že sama sluti?

Bilo bi seveda najlaže in najbolj preprosto, če bi ostal pri trditvi, da nam bo res prala in da nimamo prav ničesar drugega za bregom. Najbrž je ne bi čisto pomiril in ji do kraja odgnal dvoma in težke slutnje. Dvom pa je v takšni stiski človeku še vedno ljubši in prijetnejši kot pa dokončna in potrjena težka resnica. Upanje, da bo šel grenki kelih trpljenja morda le mimo, je v takšnem človekovem trenutku tako rekoč obet življenja samega.

Odloči se, brž se odloči, ne odlašaj, se mi je vrtinčilo po glavi, zakaj od tvoje besede bo odvisno dekletovo življenje vsaj še za kakšno uro. Če ji poveš resnico, jo »likvidiraš«, preden bo izrečena zadnja beseda, če ji ne poveš, ji daruješ uro pomladnega, aprilskega večera, ki se tako tiho, pa vendar tako razkošno pretaka okoli nas in skozi nas.

Da, darujmo ji še nekaj teh dragocenih in sladkih drobcev pomladnega večera!

Hitro sem se dvignil in ji rekel: »Res potrebujemo perice. Zakaj pa misliš, da bi bilo kaj drugega?«

Pa ni nič odgovorila.

Mi je res uspelo pregnati njene črne misli? Je bil moj glas dovolj miren in prepričevalen, da ni izdal komaj prikrite laži?

Ogenj, pravzaprav ogenjček, ki je veselo plapolal pred komisarjevim šotorom, mi je bil že od daleč za kažipot skozi temo. Ko sem prišel v njegov svetli krog, pa je sploh tako razsvetljeval ta predel gozda, da je bilo prav čudno, kako je prišla vsaka podrobnost do

veljave. Nočne razsežnosti pač, sem pomislil. Bil pa sem nenadoma zadovoljen, da mi je dano doživljati to igro ognja in noči.

Komisar Urh je ležal naslonjen na komolec leve roke na šotor-skem krilu, oblečen v jugoslovanski vojaški plašč in s polhovko na glavi (takrat še nismo imeli triglavk oziroma poznejših titovk, vsak je nosil pokrivalo, s kakršnim je pač prišel v partizane — kapo, klobuk, kučmo, šajkačo — ali pa je potem prišel tako ali drugače do njega; nekateri so si naredili tudi čelade, ko so šli v boj), nepremično zrl v ogenj in kadil. Šotor je bil zdaj čisto zaprt.

Ustavil sem se pri ognju, se postavil v pozor in pozdravil s pestjo ob sencù: »Smrt fašizmu!« Komisar mi ni odgovoril: »Svoboda narodu!« kot je bila navada in bi bil pravzaprav moral, samo z roko, v kateri je imel cigareto, mi je leno pomahal in se zagledal vame. Prvi hip se mi je zdelo, kot da je nekako odsoten in ne ve, kdo sem in s kakšnim naročilom me je dopoldne poslal v patroljo. Ko pa sem mu sporočil, da smo pripeljali dekle in da bi rad zvedel, ali naj prespi v naši četi ali jo moramo oddati kam drugam, je takoj oživel. Z njega je izginila lenobnost in ohlapnost, kot bi jo nevidna sapa odpihnila, usedel se je in takoj za tem tudi vstal.

Nekaj trenutkov je zrl vame z istim sivim, hladnim pogledom, kakršnega sem spoznal že dopoldne, ko mi je razlagal svoje čudne misli, potem pa mi je, spet ves napet in zbran, kratko ukazal, naj jo takoj pripeljem k njemu.

»Bomo ptičici kar precej izprašali vest,« je rekel. »Če bo pridno pela, lahko opravimo vso stvar kar hitro, če pa se bo obotavljala, jo bomo pač morali prej naučiti, kako mora žvrgoleti.«

Ko sem se z Betko vrnil h komisarjevemu ognju, na katerega je medtem dobro naložil, da je zagorel z visokim, polnim plamenom in še bolj na široko osvetljeval gozd, sta bila tam še partizan, ki ga še nisem srečal v taborišču, in partizanka, ki sem jo dopoldne mimogrede opazil v komisarjevem šotoru s pisalnim strojem na kolenih. Oba, oblečena prav tako kot Urh v jugoslovanska vojaška plašča, sta stala pri ognju in se nekako neprizadeto, rekel bi poslovno zagledala v Betko. Partizan (Iztok) je bil šibek, bolj nizek blondinec z modrimi očmi in bledikastim, skoraj otroškim obrazom; pokrit je bil z nekakšno železničarsko modro kapo z veliko rdečo zvezdo na žameta-stem obodu. Partizanka (Irma), v temnorjavih smučarskih hlačah s skoraj rdečimi gojzerji, se je zdela v predolgem oficirskem plašču, ki je zakril njene ženske okrogline in jo napravil bolj vitko, kot je najbrž bila, kot sedmošolka, ki je še včeraj hodila v šolo in včasih popoldne na sprehode s fanti, ki jih pa še ni jemala resno.

Nisem bil čisto gotov, ali naj se spet postavim v pozor, pozdravim in raportiram, ali pa zadostuje, da komisarju preprosto povem, da sem pripeljal dekle. Odločil sem se za drugo, ker se mi je zdel napihnjjen vojaški red v tem trenutku res nepotreben.

Nekaj trenutkov, dokler ni spregovoril komisar Urh, je nastala neprijetna tišina. Na eni strani ognja so stali oni trije, njim nasproti pa midva z Betko. Ogenj, ki se je razgorel, je na vsakem od nas razkril sleherno podrobnost. Pogledal sem Betko in se zgrozil: bila je bleda, skoraj bela v obraz, kot bi ji bila nenadoma odtekla vsa kri iz glave. Zdaj, sem pomislil, jo je strah že zgrabil in se mu ne more več upirati. Sicer pa je bila ta vznemirljiva in preteča tišina, ki jo je motilo le prasketanje ognja, resnično težka in mučna. Sam sem se počutil še posebej neprijetno in najraje bi se bil pogreznil, če bi se bil mogel, saj sem vedel, da se bo zdaj odkrila moja laž. Brž ko bo komisar spregovoril, bo Betki odgnal še zadnje slepilo o naši zgodbi o pericah.

Nisem si pa mogel misliti, da bo ta prehod, da tako rečem, tako nagel in tako trd in neprizanesljiv. (Najbrž pa je bilo v tem tudi nekaj zasliševalne tehnike, v kateri so se gotovo že izurili).

»Kaj nam boš torej, punca, povedala o svojem ljubčku?« jo je vprašal komisar kar naravnost.

Betka ni nič odgovorila, samo prestrašeno ga je pogledala, kot pogleda vsak grešnik, ko položi predenj prvo nevarno karto. Nato je ošvrknila s pogledom še mene: nič očitajočega ni bilo v njem ne prezira, tudi pomoči in opore ni iskal, samo ugotavljal je: vidiš, niste me mogli preslepiti, od prvega trenutka sem vedela, zakaj ste prišli pome; pa saj ti ne zamerim, moral si.

Zdaj je še ugoden trenutek, da se umaknem, sem pomislil. Nalogo sem opravil, zasliševanje, ko bo šlo dekletu za glavo, me prav nič ne mika, pomagati pa ji tako in tako ne morem. Posebno ker sem v teh treh dneh, kar sem bil v taborišču, že slišal o podzemni jami, kjer da mučijo osumljence, ki nočejo priznati, in tam jih navadno tudi likvidirajo.

Vprašal sem torej komisarja, če grem lahko zdaj, ko me ne potrebuje več, spat.

Pogledal me je ostro, skoraj jezno, kot pogleda človek, ki ga zmotiš pri kakšnem važnem opravilu, in mi siknil: »Kar počakaj še! Če te že ne bom potreboval, se boš pa vsaj česa naučil.«

Nato se je spet ves posvetil Betki.

Medtem ko je počasi z desnico privlekel iz žepa plašča tobačnico, jo prav tako počasi odprl, izbral iz nje cigareto, si jo vtaknil v usta,

spet vtaknil svetlo, srebrno cigaretnico v žep in se sklonil k ognju po ogorek, s katerim si bo prižgal cigareto, jo je neprenehoma in preiskujoče gledal.

»Torej nas ne misliš kratkočasiti s svojimi ljubezenskimi dogodivščinami? Mi pa smo se tega že ves dan, odkar so odšli pote, veselili in nestrpnost čakali na ta trenutek, ti pa molčiš kot mutec osojski.«

Ko ni Betka spet nič odgovorila, je nadaljeval:

»Pa se usedimo malo k ognju, morda ti bo takšno domače razpoloženje bolj prijalo in ti razvezalo jeziček.«

»A kadiš, punca?« jo je še vprašal, preden smo sedli, in ji hitro in gibčno ponudil odprto tobačnico.

Betka je odločno odkimala, kot češ, cigarete pa še nikoli nisem imela v ustih, in sedla na bukev, ki so jo podrli, da so pripravili »klop« pri bataljonskem ognju.

Na bukovo deblo na eni strani ognja smo tako sedli komisar, Irma in jaz, nam nasproti pa Betka in Iztok; ta je še prej določil na ogenj nekaj suhih bukovih polen. (Nedaleč od taborišča je bila poseka s skladovnicami prvovrstnih bukovih drv. Partizanski boj je očitno prehitel lesnega trgovca, da jih ni mogel več speljati iz gozda na cesto, pa smo lahko z njimi veselo in razkošno kurili v kuhinji in pri vseh ognjih).

Plamen je zdaj, ko je imel za nekaj časa dovolj goriva, z vsakim trenutkom vse bolj rasel, se vzpenjal vse više in više, vse svetleje je postajalo okoli nas, pa tudi grel nas je vse bolj in bolj. Čez čas smo se mu morali celo umakniti, tako da smo premaknili debli za kakšen meter v stran od ognja. To je izkoristil komisar Urh, da se je presedel na drugo stran k Betki.

»No, punca, zdaj pa šalo stran«, se je nenadoma zresnil. »Če nam nočeš sama pripovedovati, te bomo pa spraševali in na vprašanja nam boš lepo in odkrito odgovarjala. Pa nobenega izmikavanja in prikrievanja, sicer bomo morali ubrati tudi kakšne druge strune.«

Videti je bilo, kot da ga sploh ne sliši. Zastrmela se je v ogenj; edino nemir njenih prstov je pričal o njeni stiski.

»Kako je ime tistemu tvojemu Italijanu?« jo je začel spraševati komisar.

Betka ga je samo kratko pogledala, češ kaj me to sprašuješ, pa se spet zazrla v plamene.

»Kdaj pa se je začelo plesti med vama?«

Spet ni bilo nobenega odgovora, samo njeni prsti so postali nemirnejši.

»Ne bodi vendar tako sramežljiva, saj nas ne boš pohujšala. če nam boš povedala kakšno sladko podrobnost, kako sta se ljubila z Italijančkom«, ji je na videz nežno prigovarjal Urh skoraj na uho.

Vsi smo napeto čakali, če bo spregovorila. Začelo me je jeziti, zakaj vendar tako trmasto molči, ko si s tem samo škodi. Irma je poleg mene komaj slišno siknila: »Kurba, spregovorila boš, še kako boš govorila.«

Osuplo sem jo pogledal, ona pa je bila tako zaverovana v Betko na drugi strani ognja, da tega še opazila ni. Kako le more tako planiti? Od kod dekletu takšna zagrizena nestrpnost? Kako bi se le ti obnašala, sem pomislil, če bi bila na njenem mestu in bi te vrtali s takšnimi vprašanji?

Navsezadnje je Betka le spregovorila; še vedno uprta s pogledom v rumenkasto rdeč plamen, kot bi iskala v njegovih plapolajočih zubljih pomoč in navdih:

»Kako sem se s kom ljubila, tega vam res ne bom pripovedovala, pa saj to vas gotovo tudi ne zanima.«

»Ne, deklica, kako si se s kom ljubila, to nas res ne zanima«, je brž povzel komisar Urh. »kako si se ljubila z Italijanom, to, veš, nas pa močno zanima. In zanima nas še, kaj sta se takrat, ko sta se ljubila, pogovarjala. On te je, na primer, kar tako mimogrede vprašal, če pridejo v vas partizani, odkod pridejo in kam potem odidejo, kdo v vaši vasi in tam okrog dela za partizane in podobne reči. Pa saj sama veš, kaj vse Italijane zanima o partizanih, o Osvobodilni fronti in tako naprej. In ti si mu, lahko da tudi nič hudega sluteč, povedala to in ono, kot si pač pripovedujejo zaljubljeni med seboj.«

Zdaj ga je prvič pogledala naravnost v oči in mu trdno odgovorila: »Nič takega se nisem z njim pogovarjala, pa tudi vprašal me ni nikoli o tem.«

»No, vidiš«, se je razveselil komisar, ker je sploh spregovorila, o tem, praviš, se nista pogovarjala, ampak pogovarjala sta se. O čem še pa sta govorila mimo sladkih besed, mio amore in drugih, ki ti jih je žvrgolel?«

»Res nič takega«, je tudi Betka hitro odgovorila, »sicer pa ga največkrat nisem niti razumela, saj sem se navadila le kakšne italijanske besede.«

Če nima res kaj bolj tehtnega in stvarnega v rokah, sem pomislil, ne bo prišel daleč. Pa tudi sem imel občutek po tem kratkem dvogovoru, da dekletova ljubezenska zgodba z italijanskim oficirjem, podoficirjem ali kar že je, res ni nič drugega kot golo ljubimkanje. Postal sem prvič radoveden, kako bo komisar nadaljeval zasliševanje.

Naših deklet in žena, ki tako ali drugače ljubimkajo z Italijani, ni ravno malo. Kam bi prišli, če bi jih začeli zapovrstjo loviti in vlačiti na zasliševanja v taborišča? Če kakšno, ki je najbolj na očeh, mimogrede, ko že gremo v akcijo, obiščemo in posvarimo ali celo ostrizemo na golo, še, še, da pa bi se kar na celi črti spravili nanje, pa čeprav je njihovo početje še tako boleče in nečastno za naš osvobodilni boj, to ne bi bilo samo neizvedljivo, bilo bi tudi nesmiselno in pomalem smešno.

In kaj naj storimo tam, kjer gre za resnično ljubezen, ki je vzplamtela in se razcveta vsemu vojnemu zlu in nepremostljivemu sovraštvu navkljub? Oba se zavedata, po robu kakšnega prepada hodita in lovita ravnotežje, pa sta se vendar odločila, da bosta poskušala prav na robu tega črnega brezna, ki mu ni videti dna, najti poličko, čisto neznatno, komaj zaznavno, kamor se bosta prikradla uživat ljubezen?

Lani jeseni sem obiskal prijatelja Janeza v Novem mestu. Povabil me je na septembrsko zobanje prvih sladkih grozdov na Trški gori. Njegovi starši, premožni trgovci, imajo namreč, kot se spodobi imenitnejšim meščanom, tudi vinograd z zidanico v njeni najlepši legi. Sprijateljila sve se na univerzi, zlasti pa pri skupnem političnem delu; bila sva v isti partijski celici, on je bil tudi član univerzitetnega komiteja. Seveda je kot tak postal eden prvih organizatorjev Osvobodilne fronte v Novem mestu in novomeškem okrožju, zlasti v Krški dolini in pod Gorjanci. Močno mi je godilo, da se bom lahko za nekaj dni zmuznil iz Ljubljane, kjer je z vsakim dnem postajalo vse bolj vroče. Tudi tišina in mehkoča jesenske dolenjske krajine mi bo še kako prijala po vsakodnevnem aktivističnem pehanju skozi vse poletje. Ko mi je pisal, da me pričakuje, bi bil najraje v trenutku razprostrl krila in poletel čez dolenjske griče; svetli trak zelene Krke bi mi bil za kažipot.

Sam bi bil najbrž v nekaj dneh, ki sem jih prebil v Novem mestu, ne opazil, da je kaj med lepo Janezovo sestro Mileno, ki je končala trgovsko šolo in delala v domači trgovini, in črnim, simpatičnim italijanskim podporočnikom, ki je stanoval pri njih. Oči mi je odprla, da tako rečem, služkinja Francka. Brž ko sem prišel, mi je zaupala, da Milena ljubimka z Italijanom in tudi hodi ponoči k njemu. Potem sem seveda z dolžno pozornostjo, ki jo spodbudi takšno razodetje, opazoval to nevarno igro. Vsa zgodba je bila toliko zanimivejša, ker sem vedel, da je Milena skrbna in vsega zaupanja vredna Janezova pomočnica pri njegovem delu za Osvobodilno fronto. V njihovi trgovini je bila namreč javka za stike med okrožjem in terenom, pa tudi

za zveze med Novim mestom in Ljubljano. Prav tako je šel skozi njihovo trgovino poglavitni preskrbovalni kanal za prve partizanske skupine, ki so se začele snovati v tem delu Dolenjske. In vse te niti so bile predvsem v Mileninih rokah!

Kmalu potem ko so prišli Italijani, se je začela tudi Milena učiti italijansko po lekcijah, ki so jih vsak dan objavljali naši časopisi. To ji seveda nihče od domačih ni štel v zlo, saj bo še kako prav, da bo v trgovini kdo znal sprva vsaj kakšno italijansko besedo. Italijanski podporočnik Aleksander ali po italijansko sototenente Alesandro je tudi opazil to njeno vnemo. In tako je lepega dne stopil v kuhinjo in prosil za čašo vode, ko se je Milena ravnokar ubadala s tekočo vajo in glasno ponavljala nove besede. Ali mu je bil kozarec vode samo izgovor ali pa tudi ne, vsekakor se ji je brž ponudil za učitelja, če seveda to želi in če ga, izobražena kot je, sploh potrebuje. Beseda je dala besedo in navsezadnje je Milena njegovo prijazno ponudbo sprejela.

Domači, zlasti Janez, so spočetka z nejevoljo in s prezirom do okupatorskega oficirja očitali Mileni, ker je sprejela njegovo pomoč. Polagoma pa so se privadili in celo godilo jim je, ker je tako hitro napredovala s svojo italijanščino, kar ji je v trgovini še kako koristilo. Trgovina je pač trgovina, je včasih kot v opravičilo vzdihnil oče.

Pa je Francka nehote odkrila njuno ljubezen. Julijsko dopoldne, ko sta imela uro v Milenini sobi, jima je prinesla kavo. Prav narahlo je potrkala, trenutek počakala, tako kot so jo naučili, da je vljudno in prav, ko pa ni slišala nobenega »naprej« ali pa ga je preslišala, je počasi in nalahno odprla vrata, pa obstala kot ukopana.

Na Milenini postelji, prav nasproti vrat, tako da ji je moralo pasti takoj v oči, je zagledala dolge, gole Milenine noge, s katerimi toliko da se je dotikala tal, in med njimi oficirja v uniformi in v škornjih. Samo trenutek je buljila v prizor, potem pa spet prav potihno zaprla vrata in se s pladnjem s skodelicami kave brž vrnila v kuhinjo.

Milenino ljubezen z italijanskim oficirjem je naprej opazovala napol iz radovednosti napol z nekakšno sestrsko skrbjo, da se ji ne bi pripetilo kaj hudega. Ne da bi bila Milena kaj slutila, je bdela nad njenimi dopoldanskimi učnimi urami, da bi ju kdo ne presenetil, kot ju je ona; ponoči, kadar je šla Milena za uro, dve ali pa kar za vso noč na obisk k ljubčku, ni zaspala, dokler ni čutila in se zatrdno prepričala, da se je srečno in brez nezgod vrnila v svojo sobo. Saj bi ji ne mogla najbrž nič pomagati, če bi jo zalotil kdo od domačih,

oče, mama ali brat Janez, imela pa je vendar nekakšen občutek, da bi jo lahko še pravi čas opozorila na nevarnost.

To, da ljubimka Milena z okupatorskim oficirjem, je pravzaprav niti ni motilo. Vedela je sicer, saj so o tem vsepovsod dosti govorili, da je to sramotno in nečastno za slovensko dekle, če se speča s tujim vojakom: take da bodo tudi kaznovali, celo glavo da lahko zgubijo. Toda poznala je tudi preprosto resnico, da je ljubezen, če zagrabi človeka, kot povodenj; kar koli poskuša, odvrniti je ne more; če zamaši vrzel, kjer voda že vdira, in jo ustavi, pa s podvojeno močjo napade in se razlije na drugem kraju.

Med zasliševanjem Betke sem se torej spomnil te ljubezenske zgodbe iz Novega mesta. In brž sem vnovič grenko ugotovil, kako so vse stvari na svetu relativne: to dekle tukaj, ki smo jo prignali v taborišče pod sumom, da je mimo ljubezni z okupatorskim vojakom tudi izdajala, bo najbrž zaradi tega, ne najbrž, skoraj za gotovo izgubila glavo, ona tam, ki je lahko svojo ljubezen s tujim oficirjem prikripla in ohranila pod domačo streho, da je niso odkrili niti domači kaj šele drugi ljudje, pa lahko mirno spi in hkrati še s pridom dela za našo stvar.

Kaj, če bi to povedal komisarju?

Komisar Urh je namreč zasliševanje, boljše kramljanje ob ognju pred svojim šotorom brž končal, ko je uvidel, da dekle neomajno vztraja pri trditvi, da mimo ljubezni z italijanskim podoficirjem v Višnji gori ni bilo med njima nič drugega.

»No, prav, punca«, je rekel s poslovnim glasom, »za danes bo dovolj. Ponoči boš malo premislila in vse lepo preudarila, pa boš ugotovila, da ne kaže tajiti in prikrivati, kar pravzaprav že vemo. Če boš sama priznala, ti bo samo koristilo, kaznen bo milejša, sicer pa se ti bo zelo slabo pisalo. Odpeljita jo!« je ukazal Iztoku in Irmu.

Tudi jaz sem vstal in čakal na ukaz.

Precej časa ni nič rekel in me pravzaprav niti opazil ni. Najprej je zrl za onimi tremi, dokler niso utonili v temi, potem pa se je zagledal v igro ognja in tako ždel, zatopljen sam vase, nekaj minut.

Nisem vedel, kaj naj storim, da bo najbolj prav. Naj preprosto pozdravim in odidem spat, naj ga spet vprašam, če me še kaj potrebuje, ali pa potrpežljivo čakam, da se bo »prebudil«, me opazil in mi ukazal karkoli že?

Seveda bi mi bilo najljubše, če bi lahko takoj odšel. Pošteno sem bil utrujen od celodnevne hoje, še bolj pa od vseh vtisov in pretresov, ki jih ta dan ni bilo malo. Prej, ko smo sedeli okrog ognja, se je nekajkrat razlezla po meni topla lenivost in veke so mi kar same

silile čez oči; če bi ne bil zbral vse volje in se prisilil k bedenju in poslušanju komisarjeve preiskave, bi bil gotovo v hipu zaspal. Če sem jo še tako odganjal, mi je bila venomer pred očmi privlačna podoba našega šotora in debele, tople, kosmate vojaške odeje, v katero bi se tako imenitno zavil, se še malo premikal, da bi si našel najustreznejši položaj na trdih tleh, postlanih le s tanko plastjo suhega listja in smrečja, pa me že ne bi bilo več. Najbrž me ne bi prebudil niti vodnik, ki sicer spi z menoj, ko se bo vrnil nekje pozno ponoči ali pa ob svitu, ko se prva sivina novega dne že preliva med drevjem, z akcije na progi. Če bi me pa le predramil, ko bo gomazel po šotoru in se zavijal v svoj koc, pa bo to le kratek preblisk zavesti.

Navsezadnje mi je komisar le privoščil pogled in se nekako zavedel, da sem tu in da mi mora vendar nekaj reči.

»Bi šel rad spat, kaj?« me je vprašal, kot bi bral moje misli in edino željo, ki sem jo imel v tem trenutku.

»Res, tovariš komisar, uganil si, komaj čakam, da zlezem pod odejo.«

»Saj tudi jaz, dragi moj«, mi je odgovoril. »toda, fant, nismo doma, gospodarji svojih želja pa tudi nismo, vojaki revolucije smo in ta neusmiljeno terja od nas celega moža. Kar lepo prisedi še malo, mi boš delal družbo, da mi ne bo dolgčas in da mi ne bo spanec preveč lezel na oči. Pa naloži še malo na ogenj, prijetno je, če nama sveti in naju greje. Saj je kar hladna noč, mar ne?«

Prinesel sem torej s pripravljenega kupa naročje polen in jih potem počasi in skrbno polagal na žerjavico tako, kot so me naučili, da je treba ravnati z ognjem, da se bo lepo prijel in potem enakomerno gorel. Vedno sem rad kuril; tak ogenj v naravi se mi je vselej zdel kot obred. In najbrž tudi je. Občutje, ki nam ga povzroči, ko ga pripravljamo, ko nabiramo suhljad, pa se trudimo, da bi se nam pri prvem kresilu vnelo, pa potem prvi gosti dim, ki se izviije iz dračja in polen, nato pa vesel, navihan plamenček, ki ga da zanetena suha praprot, suho listje, papir, suha trava, kar že je pri roki, je nekakšna mešanica podedovane, prvinske vznesenosti in sreče človeka, ki se mu je posrečilo zanetiti ogenj, vir toplote, svetlobe, kuhane in pečene hrane, pa vznesenosti modernega človeka, vajenega elektrike in utesnjenosti stanovanj, hiš, naselij, da se lahko preda svobodi prostanstva in pristnosti narave.

Ko sem opravil z ognjem, sem se usedel na hlod nasproti komisarja. Kaj vruga me še zadržuje, sem robantil sam pri sebi, oba bi lahko že spala. Ima še kakšno opravilo ali ga muči nespečnost, pa se tako trapi pri ognju in preganja noč, dokler ga utrujenost ne pre-

vzame in omami, pa se šele potem zavleče pod šotor? Drugekrati mu najbrž dela družbo komandant bataljona, ki deli z njim šotor, ali pa Irma, ki tudi stanuje v bataljonskem štabnem šotoru. Morda me bo držal pri sebi toliko časa, da se vrne Irma; komandanta tako in tako ne bo do jutra, saj je šel z našo četo na progo.

»Kako se ti zdi punca?« me je nenadoma vprašal.

Vedel sem, da misli Betko, pa sem vseeno hotel pridobiti časa: »Katero misliš, tovariš komisar? Ali to, ki smo jo danes pripeljali?«

»To, seveda, katero pa«, je nestrpno revsknil, »saj dobro veš.«

Kaj mu naj odgovorim?

Mu naj takoj povem, da po mojem nima dekle na vesti nobenega izdajstva? Ali pa se mu zaenkrat izvijem, pa naj sam prvi pove, kaj misli o njeni krivdi in o tem, kaj pravzaprav namerava z njo.

»Presoditi te stvari pošteno in po pravici, je gotovo zelo težko, pa tudi odgovorno je«, sem rekel. »Navsezadnje gre za človeško življenje, pa naj bo kakršno koli že — grdo, pokvarjeno, zločinsko, izdajalčevo — človek je človek, življenje je življenje.«

»Glej ga, ni mi treba pridigati o človečnosti in o vrednosti in vzvišenosti človeškega življenja«, je brž trdo pribil. »Teh in takšnih molitvic poznam celo preveč, da bi me jih moral še ti učiti. V revoluciji, v vojni smo, in to v takšnem boju za življenje in smrt, ti pa: stvar je treba presoditi pošteno in po pravici. Ali misliš to čisto resno?«

»Seveda, čisto resno«, sem brž odgovoril in ga gledal naravnost v njegove sive oči. »Prav nič ne zgubimo ne časa ne našega revolucionarnega ugleda, če tudi te reči opravimo resnično pošteno in po pravici. Nasprotno, samo pridobimo lahko. To se pri ljudeh vedno prej ali slej obrestuje.«

Zresnil se je. Ko si je prižgal novo cigareto, je vstal, se mi približal in se ostro in trdo zagledal vame: »No, fant, ti bi pa res izpeljal revolucijo s tem svojim humanizmom. Si pozabil na rusko revolucijo in na čeko, pa na železno in neusmiljeno roko, s katero je Stalin še pravočasno pospravil vse odkrite in skrite sovražnike sovjetske dežele? Tudi v Španiji, dragi moj, nismo delali z rokavicami s takšnimi tiči in tičkami, kakršna je tale, ki si jo pripeljal. Kaj bodo ljudje rekli? Če bomo zmagali, nas bodo slavili in nas povzdigovali do neba, če bomo poraženi, nas bodo polovili kot zajce in nas potopili v prvi vaški mlaki ali obesili na prvo jablano ob poti. Vidiš, tako bo in prav nič drugače, pa četudi bomo pokončali na enega krivega deset samo napol krivih in med njimi tudi kakšnega čisto nedolžnega. To, dragi moj, potem nič več ne šteje, to se vse pozabi, šteje samo zmaga in

potem izgradnja socializma in komunizma, samo to, samo zмага šteje.«

Nisem se strinjal z njim. Bolj ko mi je to vneto govoril, bolj sem čutil, kako mi sili kri v glavo, kako mi srce vse močnejše udarja, kako me spreletava srh in se me loteva srd. Kakšen grd in nesramen jezuitizem je to! Nič mu nisem odgovoril, čeprav sem molčal z največjim naporom. Priznam, nisem si upal. Toliko hladne strasti in zaverovanosti v to, kar je govoril, sem razbral v njegovih očeh, da sem vedel, če mu bom nasprotoval, me bo razglasil za sovražnika, za saboterja in izdajalca. Potrudil sem se torej, da ohranim čimbolj mirno kri in da dajem videz, kot da ga najbolj spokojno in zbrano poslušam.

Toda komisar očitno ni bil zadovoljen s to mojo masko.

»No, dobro, pa poskusimo po tvoje, pošteno in po pravici, kot praviš. Kaj bi torej ti storil s punco, kako bi zagrabil stvar?«

»Predvsem bi ji povedal, česa jo dolžimo in kdo jo dolži, potem pa bi ji dal vso možnost, da se brani, seveda tudi s pričami, če bi bilo to potrebno.«

Urh je kar poskočil: »Po tvojem bi morali tu, v partizanskem taborišču pripraviti pravo pravcato sodišče. Da ne želiš še sveče in svetega pisma zraven, na katerega bi prisegali in zagotavljali svojo nedolžnost? Potem pa: oprostite blagorodna gospodična, da smo se vas drznili nadlegovati in vas po krivem sumničiti, da vas pospremimo domov, pa lepo pozdravite svojega ljubega »serdženta«! Tako bi bilo to tvoje »pošteno in po pravici«, moj ljubi fant. Nekoliko čudno, kaj? Pa da ne boš mislil, da pri nas ne zaslišujemo, kot je prav in da osumljenci nimajo priložnosti, da lepo in skesano priznajo svoj greh. O, še kako se potrudimo! In nobenega še ni bilo, da boš vedel, prav nobenega, ki mi je prišel v roke, da bi nam ne povedal svoje zgodbe od a do ž. Dragi moj, predobro šolo v Španiji imam za seboj, da bi ne vedel, kako se »pošteno in po pravici« streže takim rečem v revoluciji.

Čeprav sem vedel, da bi bilo bolje, če bi molčal do kraja, ker se tu ni dalo kaj premakniti, vseeno nisem mogel držati jezika.

»Saj res ni treba ne sveče ne svetega pisma ne prisege, pa tudi drugih zunanjih znakov in simbolov sodišča ne, toda najbolj zavrženemu in najbolj klavrnemu človeku, tudi izdajalcu in sovražniku, za katerega zagotovo vemo, da mu bo šla glava, pa že moramo pustiti pravico in možnost, da se brani in da si rešuje glavo, kot ve in more. In njegova obramba naj ima prav tolikšno veljavo, kot jo ima obtožba: dokaz za dokaz, kar je samo sum in domneva, ni dokazano. Če nas je revolucija postavila tudi za sodnike, za katere veljajo

zakoni revolucije in hitri postopki, ki jih terja izjemni vojni čas, to še ne pomeni, da smo lahko površni, prenagljeni in krvoločni, saj gre vedno za življenje človeka.«

Medtem ko sem govoril, sem opazil, da je začel ogenj pojemat, skoraj že ugašati. Zatorej sem se, ko sem končal, pognal h kupu nasekanih drv, da si jih spet naberem v naročje. Tako sem lahko vsaj malce prikril svojo razburjenost in nelagodnost. Ko sem potem počasi in skrbno polagal polence za polencem na ogenj, sem napeto prisluškoval, kdaj bo spregovoril. Pa ni. Vsaj ta hip še ne.

Spet se je usedel na bukovo deblo k ognju in si brž prižgal novo cigareto. To je bila že četrta, odkar sva ostala sama pri ognju. Sploh sem opazil, da kadi kot Turek; venomer vleče dim, pri čemer pa prav nič ne pazi, da bi cigareto skrbno in gospodarno pokadil do kraja. Kakšno je res pokadil do konca, da je komaj še držal »čik« med ožganima, temnorjavima prstoma, kakšno pa je odvrigel, ko je pokadil šele dobro tretjino, z nekakšno razkošno kretnjo, kot češ, cigareta ne pomeni zame nobene dragocenosti, saj nimam težav, da pridem do nje. (Takrat res še ni bilo večjih težav za cigarete. Tako rekoč dnevno smo dobivali vsak svoj delež, kakršna je pač bila trenutna zaloga; zdaj po deset, drugi dan petnajst, včasih pa tudi kar cel zavitek z dvajsetimi cigaretami. Pri funkcionarjih, od četnih komandirjev in komisarjev navzgor pa že takrat ni bilo več omejitve, le redki so bili, ki so še držali na to, da so imeli pri jedi, cigaretah in drugem povsem enak delež kot navadni partizani).

Sam sem obstal zraven ognja in se nepremično zazrl vanj. Samo to mi je rojilo po glavi, kako bi vendar zastavil besedo, da bi mi dovolil oditi spat. Pa mi seveda ni padlo nič takšnega v glavo, kar bi bilo za komisarja prepričljivo in bi ga omajalo. Zatorej sem se usedel še jaz, vtaknil roke v žep in buljil naprej v ogenj. (Takrat še nisem kadil, da bi se kratkočasil vsaj s cigareto. Cigarete, ki sem jih vsak dan dobil, sem razdelil najstrastnejšim kadilcem, ki so kmalu odkrili in izkoristili moje dobro srce in razumevanje za njihovo stisko).

Gotovo sva tako sedela vsaj pol ure, ne da bi bila spregovorila kakšno besedo. Medtem sem še enkrat naložil na ogenj, večkrat dregnul vanj in ga popravil tako, da je bil plamen enakomeren in da so vsa drva lepo pogorela.

Ko je že tretjič pogledal na uro, odkar sva tako molče sedela, je vstal in se pretegnil. No, sem pomislil, zdaj pa si se najbrž že toliko utrudil, nasedel in ohladil, da ti bo prijala topla odeja pod šotorom. Vstal sem torej še jaz, kot se spodobi vojaku, če že vstane

poveljnik, in mirno in potrpežljivo čakal, da me odslovi in mi zaželi lahko noč.

On pa je še enkrat pozorno pogledal na uro na levem zapestju, kot bi bil trenutek prej spregledal, koliko ura pravzaprav je, in zamrmral, kot bi bil govoril sam s seboj: »Zdaj bomo pa lahko najbrž že kaj več zvedeli od naše lepote.«

»Greš z menoj?« je vprašal. Pa ni počakal odgovora in kar nadaljeval: »Sam se boš prepričal, kako prazna in smešna je ta tvoja človekoljubnost in milosrčnost.«

Čeprav sem slutil, kam me bo odpeljal, sem ga vseeno vprašal: »Kam bova šla, tovariš komisar?«

»Boš že videl,« je hitro odgovoril. »Sicer pa se boš moral navaditi,« je še dodal in me pogledal ostro in naravnost v oči, »da v partizanih, še posebej pa predstojnike čimmanj sprašuješ.«

Torej je nista odpeljala spat, ampak jo zaslišujeta kar naprej. Čeprav mi je bilo nadvse mučno in neprijetno, da se bom moral spet srečati z njenimi očmi, polnimi tihega očitanja, pomešanega s strahom, zdaj najbrž tudi že s smrtno grozo, sem bil vendar močno radoveden, kje in kakšna je jama, o kateri je šel med partizani pri-tajen glas, da tam mučijo in likvidirajo osumljence, ki jih pripeljejo v taborišče.

Preden sva se odpravila, je še zlezal v šotor in se vrnil iz njega s podolgovato, pokromano baterijsko svetilko, s takšno vojaško, ki ima tudi rdeče in zeleno rezervno steklo za signaliziranje. Najbrž jo je staknil pri kakšnem kmetu, ki jo je spravil iz vojnega plena. Ko jo je prižgal, da jo preizkusi, in posvetil v temo, je svetel curek prebil črnino noči, se ustavil na oddaljeni bukvi in zarisal na deblu bel krog, v katerem je bilo razbrati vsako podrobnost na sivi skorji: sivkasto-zelenkast lišaj in majceno lesno gobo.

»Dobra je«, je zadovoljno zamrmral, »zdaj pa lahko greva.«

(Se nadaljuje)

IN ZAPLAHUTALA JE SMRTNA PERUT

(Konec)

Radko Polič

III

Najprej sva šla nekaj sto metrov po kolovozu, po katerem sva se sprehajala že dopoldne, ko mi je dajal napotke v patroljo, potem pa sva zavila s poti v gozd. Komisar je hodil seveda pred menoj in svetil z baterijo v tla.

Med debli se je prebijal in ovijal brez težav, čeprav ni bilo nobene steze. Pomeni, da je pot dobro poznal in bi ga najbrž ne zadržala najbolj črna noč, posebno, ko je imel pri roki tako dobro luč; pa tudi brez nje bi se najbrž prebil brez zadrege in težav.

Hodil je hitro, kot bi se mu mudilo. Moral sem se prav potruditi, da sem držal z njim korak. Koračil je lahkotno, prav trudil se je, tako se mi je zdelo, da stopa čim bolj nežno in da ne pušča za seboj v suhem listju nobene sledi. Tako sem si začel prizadevati še jaz, ne da bi mi bil kaj rekel, da mi bo korak prav tako previden in skrben.

Sprva sva se spuščala po komaj opaznem pobočju, nato, ko sva prišla v gosto bukovje, pa se je naredila večja strmina; in posamezne skale so začele rasti iz tal. Bilo je očitno, da se spuščava v gozdno drago. Preden sva prišla na dno, sva se morala prebiti skozi gosto smrečje. Bukovega gozda je bilo nenadoma konec in pred nama so se postavile mlade smreke kot črn zid. Gotovo so na bukovem posekovju posadili smrekice, ki so v nekaj letih pohitele kvišku in se v gostem, še nič redčenem nasadu gnetle in prepletale med seboj v prizadevanju, da bi se čim bolj izpostavile sončnim žarkom, temu edinemu viru vsega življenja in rasti.

Skozi smrečje sva rinila kot kakšna oklopnjaka. Zdaj sva se morala skloniti čisto do tal, celo lesti po štirih, da sva se lahko prebila med debelci in gostim igličastim vejevjem, zdaj sva se smukala med vejami postrani, pa spet odpravila veje kar s prsmi. Komisar me je sproti opozarjal, kaj moram storiti, in skrbno pridržal vejo, ki bi me sicer oplazila po obrazu ali me kje udarila. Na srečo ta predor skozi gosto mlado smrečje ni bil predolg. Kakor je goščava nenadoma zrasla pred nama, tako je je bilo nepričakovano konec in stopil si na dno globeli.

Dno drage je bilo tako rekoč čisto ravno. Tla so bila mehka, ilovica, mivka ali kaj je bilo pod plastjo trohnečega listja in dračja,

le redke, pa mogočne bukve in smreke so rasle iz nje. Svetlobni snop baterije je odkrival cele zaplate, pa manjše blazinice gostega, temnozelenega žametastega mahu. Človeku se je zdelo, kot da je ranil in oskrunil nekaj dragocenega, če je že moral stopiti nanj!

Preden sva se ustavila pred sivimi, zverženimi skalami, ki so se kdo ve kdaj in kdo ve zakaj nagnetle in nagrmadile prav na tem kraju, in preden sem ugledal v njihovem vznožju v soju komisarjeve svetilke odprtino — človek, ki bi taval po gozdu za gobami ali pa kar tako, ali pa lovec, ki bi ga prineslo v ta konec, bi pomislil, da je naletel na jazbino ali lisičnico, psa jazbečarja bi pognal vanjo, če bi ga imel s seboj, ali pa bi pobral kamen ali storž pod bližnjo visoko smreko in ga zalučal v črno luknjo, ne bi pa pomislil, da je to pravzaprav vhod v prostrano kraško jamo — mi je prišel v nos dim od ognja. Ali je v bližini stražarsko mesto, pa si tista dva, ki sta trenutno prosta, v zavetju kurita ogenjček in se grejeta? Ko pa sem videl, da prihaja bledikasti, modrikasti dim iz luknje kot iz dimnika in se potem topi v temi, sem vedel, da sva pred vhodom v skrivnostno jamo.

Nenadoma se je iz teme vzel še Iztok, kot bi resnično zrasel iz tal.

»No, je kaj?« je komisar polglasno, skoraj že šepetaje vznemiril nočno tišino.

»Je, je«, je kratko in poslovno odgovoril Iztok. Ko se je prej ozrl vame, kot bi se hotel prepričati, če sem pravi in če lahko spregovori pred menoj, je zaupno nadaljeval: »Punca je bila res trmasta; ne vem, če smo že imeli kakšno, ki bi bila tako trda in bi se tako dolgo držala, kot se je ta. Kar pošteno sva jo morala z Irmo priviti, da je vsaj malo popustila. Potem pa je šlo, kot gre vedno.«

»Kje je zdaj?« je vprašal Urh.

»Še je notri. Malo si naj še opomore, preden odpotuje v trinajstega.« je rekel in se mrzlo nasmehnil svoji domislici.

To sem že vedel, kaj pomeni, poslati koga v trinajsti bataljon!

Kakor je bilo nekaj težkega in grozljivega v tej poslovni neprizetosti, ki sta jo Urh in Iztok izpričevala in nekako izžarevala, ko je vendar šlo za življenje človeka, v tem primeru za življenje življenja polnega, lepega dekleta, sem ju začel po svoje občudovati. Kaj pa če počneta to iz resnične revolucionarne vneme in prepričanja? Ali ni to res nekaj velikega, če se lahko tako urediš in discipliniraš, da tudi takšne reči opravljaš prizadevno in z mirom vojščaka? S tistim mirom namreč, ki si ga pridobi, ko nekajkrat doživi in preboli vročico boja, bolje, ko se navadi na strah, ki ga oklepa pred bojem, se razprši med

bojem, pa spet pride, ko je boja konec in se mora srečati z na široko odprtimi, začudenimi očmi mrtvih tovarišev in sovražnikov.

Sam pa sem občutil v tem prvem primeru — kot tudi vedno pozneje — strah, odpor, gnus, trpkost, vse obenem.

Nenadoma sem se zdrznil. Kaj pa če mi komisar naroči, da jo moram prav jaz »odpeljati« v trinajsti bataljon? Srce, ki mi je zaradi teh nenavadnih in grozljivih ur že tako in tako utripalo hitreje in močneje in je bilo na tem, da mi zdaj zdaj, kot pravimo, pade v hlače, se je v tej napetosti še bolj zagnalo, da sem ga začutil prav v grlu, če že ne v samih ustih. Pod pazduho se mi je v hipu nabral znoj in mi začel polzeti po roki, kot bi mi nekdo napeljal curek vode v rokav.

Ko smo se začeli plaziti po štirih po rovu, ki je peljal v jamo, sem imel občutek, kot da sem nekje na meji med resničnostjo in sanjami. Pred menoj je bil komisar z lučjo, za seboj pa sem čutil Iztoka. Preden smo prišli v jamo, se je hodnik razširil in hitro dvignil, tako da smo šli lahko potem nekaj metrov sklonjeni, nazadnje pa čisto zravnani.

Ko se je vijugavi rov nenadoma iztekkel v prostorno podzemno dvorano, sem najprej zagledal ogenj in Irmo, ki je sedela ob njem. Šele potem, ko so se oči že malo privadile, sem opazil Betko, ki je ležala na drugi strani ognja na nekakšni plahti, šotorskem krilu ali kar je že bila tkanina nedoločljive barve.

Brž ko smo vstopili, je Irma vstala in stopila h komisarju, kot bi mu hotela raportirati. Pa mu ni; le obstala je tesno ob njem in se z njim zazrla na ležeče dekle.

Takoj mi je padel v oči očitno spremenjen Irmin obraz, pravzaprav ona vsa. Čeprav je bila na prvi pogled vabljava ženska, je bilo zdaj na njej nekaj čudnega, nekaj, kar je pravzaprav težko opredeliti. Morda bi bilo še najbližje resnici, če bi rekel, da je v tem hipu izžarevala nekaj neženskega, nekaj temnega, nekaj prvinsko trdosrčnega. Uživala je, da, prav res, uživala je, še več, prav naslajala se je, ko je lahko tako zviška in neprizadeto merila svojo žrtev.

Na Betki, ki je mirno in nepremično ležala, kot bi trdno spala, ni bilo opaziti nič posebnega: nobenega krvavega madeža, nobene potpludbe, nobene rane, še lasje niso bili razmršeni. Vse to sem namreč pričakoval in si v duhu že umišljal podobo pretepenega in razmrvarjenega telesa, v katerem je ostal le še košček duše.

Ko pa sem se pozorneje zagledal v njen obraz, ki ga je osvetljeval ogenj, sem videl, da ne spi. Oči je imela odprte na stežaj, tako da se je lahko ujel v njih odsev utripajočih zubljev.

Kaj so vendar napravili z njo, da leži pred nami tako mirno in pohlevno, kot da je odsotna? To vprašanje me je vznemirilo še bolj, ko sem videl trzaj, ki jo je spreletel po celem telesu, in sunkovitost ter naglico, s katero se je dvignila in sedla, ko je stopil Iztok proti njej. Zazdela se mi je kot pes, ki ga je gospodar pretepel za neposlušnost, pa potem nekaj časa s strahom in nezaupanjem odgovarja na vsako njegovo kretnjo.

Ko je tako obsedela na plahti pred nami s čudno podvitimi nogami in nas gledala s široko odprtimi očmi, je njen prazen, mrtev pogled naznanjal pretresljivo spremembo, ki je nastopila pri njej v slabi uri. Skoraj bi bil človek verjel, da sedi pred njim čisto drugo dekle, ne pa tista Betka, ki smo jo, polno življenja in privlačne ženskosti, pripeljali pod večer v taborišče.

»Vsega tega bi ne bilo, če bi bila pametna, punca«, jo je nagovoril komisar Urh. »Povedala bi nam bila lahko takoj odkrito in po pravici tam zunaj pri ognju, ko smo te lepo in prijazno povprašali. Ti pa takšna trma in zakrknjenost! Ko že tako in tako vse vemo, bi samo sebi storila dobro, če bi precej priznala.«

Ko ji je to govoril, ga je nepremično gledala. Prav nič se ni zganilo na njenem obrazu, kar bi pričalo, kako sprejema te besede, samo v očeh se ji je utrnila komaj zaznavna iskrica žalosti, strahu, prezira, vsega obenem. Morda drugi tega niso niti opazili, jaz pa sem. In vedel sem tudi, da največ prezira še vedno velja prav meni, ker sem ji tako grdo in strahopetno prikriil resnico.

Pa se je Urh usedel tesno k njej, kot bi se zaneseni in nestrpni ljubimec nenadoma odločil in prisedel k dekletu, ki se še obotavlja, da jo osvoji za vsako ceno, in ji začel dopovedovati:

»No, punca, ne pasi zdaj po nepotrebem mule, zdaj je, kar je. Ne smeš zameriti, če je naš Iztok včasih nekoliko pretrd in prekorači mejo. Pa ga moraš razumeti, saj ima skoraj vsak dan opraviti s takšnimi trmoglavci, kot si ti. Človek se pač zjezi, ko nočete priznati svojih grehov. Če pa trmoglavite, pa lažete in si prizadevate prikriti ovaduštvo in izdajstvo sovražniku, takrat pa še celo v njem zavre in prekipi. A se sploh zavedaš, dekle, kaj to pomeni izdati domovino in svojega lastnega človeka tujcu, sovražniku, fašistom? In to samo zato, ker ti je bojda ljubezen zmešala glavo! — Torej, kaj si mu povedala?«

Strmeli smo vanjo in napeto čakali, kako se mu bo odzvala. Pravzaprav sem bil nestrpen in radoveden samo jaz, zakaj drugi so bili takšnih prizorov že vajeni.

Spet ni nič odgovorila, samo gledala je komisarja s preplašenim, pa žalostnim pogledom, pravzaprav nekaj pomilovalnega je bilo v njem, kot bi mu hotela reči: kako le moreš govoriti takšne stvari, ko pa si sicer videti pameten in izobražen človek in še politični komisar bataljona si povrhu.

Če je tudi komisar prebral to v njenih očeh, potem je bil to povod za njegov nenaden, divji izbruh. Z desnico jo je zagrabil za šop las, ji grobo zavrtel glavo in jo upognil tako, da je naravnal njen obraz tik pred svojega, potem pa ji je začel, sikajoč besedo za besedo skozi zobe kot kača, skoraj zlogovati:

»Poslušaj ti, candra italijanska, če ne boš pri priči spregovorila, se bova še midva pomenila tako, kot se ti še ne sanja, da se znam pogovarjati s takšno svojatjo.«

Nekaj trenutkov jo je še držal trdo za lase in srepo zrl v njen blede, nepremični obraz, potem pa jo je prav tako iznenada, kot jo je prej zagrabil, spustil in pahnil od sebe, da se je zvrnila s podvitimi nogami na hrbet in tako močno udarila z glavo ob trda tla, da je kar zabobnelo. Sam pa je hitro vstal in si hitel popravljati pas in ravnati tok s pištolo, ki mu je zdrknil z levega boka na trebuh.

»Nočem si mazati rok s takšno mrhovino«, je rekel in si jih res trl, kot bi odstranjeval z njih umazanijo.

»Iztok, kar sam opravi, pa pridi za nami. Pojdimo!« je ukazal nama z Irmo in se odpravil proti izhodu iz jame.

Tako, sem pomislil, ves trd od grenkobe in strahu, zgodba dekleta je zaključena. Zasliševanje je končano, smrtna obsodba je izrečena. Iztok jo bo izvršil; kako in kje, to je njegova stvar.

Komisar se je že sklonil, da bo stopil v skalnati rov, jaz sem se kavalirsko postavil pri izhodu in dal Irmi prednost, da bo šla za komisarjem, ko je Betka šinila kvišku in s pretresljivim, skoraj živalskim krikom stekla za nami, planila na komisarja in se ga z vso močjo oklenila okoli nog.

»Tovariš«, je vpila, »tovariš, lepo vas prosim, ne pustite me tukaj same z njim. Ubil me bo, ubil me bo. Jaz pa sem nedolžna, dragi tovariš, nedolžna bom morala umreti, nič takega nisem storila, da bi me morali ubiti. Samo rada sva se imela. Vse vam bom povedala, kako je bilo, nič ne bom zamolčala, prav nič, po resnici vam bom povedala od začetka do kraja, kako sva se ljubila. Izdajala pa nisem, nisem, nisem...«

Besede so kar drle iz nje, ko je klečala pred njim, se trdno oklepala njegovih nog in zrla vanj s široko razprtimi očmi, v katerih je bil samo še strah, neponarejen, prvinski človekov strah pred smrtjo.

Ko se je plaz njenih besed ustavil, je nastala čudna tišina. Po drgetajočih ustnicah bi človek pomislil, da joče, vendar ni bilo slišati nobenega ihtenja. Po njenem prejšnjem trdovratnem molku in pokončnem zadržanju pa je bil ta izbruh toliko bolj presenetljiv; gotovo je iznenadil tudi komisarja, čeprav ni bil nenavaden. V trenutku, ko izpuhti pri človeku zadnje upanje, da se bo še kaj zgodilo, kar bo odložilo zadnjo besedo in odmaknilo tisti hip, ko bo pred njim le še visok, neprehoden, siv zid, ki pomeni nepreklicen konec — smrt, je to za vsakega pretrda in pretežka preizkušnja.

Večkrat sem o tem premišljeval, zdaj ob tem pošastnem in žalostnem prizoru v tej kraški jami, ko sem moral gledati v te, na široko odprte, na smrt prestrašene in zadnjega usmiljenja proseče oči, mi je od bridkosti zatrepetalo srce. Če bi bil na komisarjevem mestu in če bi sploh prišlo tako daleč, da bi se mi morala nesrečnica okleniti nog in z zadnjimi močmi kričati, da je nedolžna, bi bil gotovo popustil in ukazal, naj se še enkrat temeljito prepričajo, če je resnično kriva. Toliko preprosta in naivna le ni, da bi mislila, da bo s samim krikom, da je nedolžna, omehčala trdo in neizprosno kolesje, ki je steklo in ga zaustavi lahko samo tisti, ki ga je pognal, ali pa — čudež. (Pa kaj, ko je tudi tisti, ki ima edini pravico neko kolesje pognati ali ga zaustaviti, ko je že v zagonu, sam samo delček nekega večjega, še bolj zapletenega kolesja, ki ga prav tako nekdo poganja in ustavlja po neki svoji višji volji. In tako smo pravzaprav vsi takšna nesrečna kolesca!).

Čudeža ne bo, to sem vedel. Čudež bi na primer bil, če bi prav ta trenutek potres stresel ta delček zemlje, ta hrib, na katerem je v gostem bukovem gozdu taborišče našega odreda in v bližini taborišča ta kraška jama, ki rabi za zasliševanje in sojenje vohunov, izdajalcev in vseh drugih sovražnikov našega osvobodilnega boja, pa bi se strop jame sesedel, zatrpal pod svojimi skladi komisarja in nas tri partizane, le ona, Betka, bi po čudežnem naključju ostala živa in nepoškodovana; izvila bi se iz skalnatega objema, prilezla iz jame v gozd in se po njegovih zopet mirnih in spečih pobočjih pognala v nočni dir na življenje in smrt.

Komisarjev mirni in urejeni glas me je prebudil iz sanjarjenja in me vrnil v trdo resničnost. Prav nič razburljivega, živčnega ali kako drugače spremenjenega ni bilo na njem, ko je spregovoril:

»Seveda, punca, tako je vselej z vami, ko vam gre za nohte. Naenkrat ste čisto mehki in pripravljeni ste poljubiti človeku najbolj umazan in blaten podplat, kar koli, samo da bi ga še za kakšno uro ali pa vsaj za hip preslepili, da bi zapeljali njegovo dobro in usmi-

ljeno srce. O, naša srca so res dobra, mehka in usmiljena, toda ne za takšne, kot si ti. Za takšne so trda kot kamen, neobčutljiva za vzdihovanje, solze in tožbe, kot je neobčutljiv kamen, če pade nanj solza; samo vlažno pegico pusti na njem za hip, pa nič več.«

Betka se je še kar oklepala njegovih nog in se nepremično in z vso vnemo, ki jo ji je navdihoval strah, s pogledom vpijala vanj. Prav požirala je vsako njegovo besedo, kot bi ji besede prinašale odrešitev. Neka zanesenost je bila ta hip v njej, ki jo je, tako se je zdelo, odmaknila od vsega zemeljskega in ji odvzela trezno razsodnost. Toda res samo za hip, zakaj v naslednjem trenutku se je spet zbrala in se spoprijela s tegobno resničnostjo, v kateri je bila.

»Bodite usmiljeni, tovariš, tudi z menoj«, je tiho spregovorila. »Saj nisem storila nič takega, da bi morali biti tudi pri meni tako trdega srca in me ubiti za prazen nič. Obljubim vam, da ga ne bom nikoli več pogledala, kaj da bi se še srečala z njim. Če mi ne verjamete, lahko ostanem pri vas ali pa grem kam daleč od doma, kamor koli, kamor mi pač ukažete. V Suhi krajini imam teto, lahko bi šla k njej. Tam bi bila dovolj stran od Višnje gore, da bi me ne našel več, če bi me še tako zalezoval in iskal.«

»Vidiš, punca, takšnih pesmic smo mi slišali že nič koliko. Vsi, ki imajo maslo na glavi, kot ga imaš ti, prisegajo pri vseh svetnikih, da so nedolžni, in obljublajo, da se bodo po kolenih plazili celo življenje, če jim to ukažemo, samo tisto njihovo piškavo in ničvredno življenje jim naj pustimo. Pa si na to tudi mislila, ko si od sladkosti koprnela v Italijanovem naročju? Pa takrat, ko si mu pripovedovala, kdo je v tvoji vasi za partizane, si takrat pomislila, da bo treba dajati odgovor za to? Seveda nisi. Kdo bi mislil na to, ko pa teh partizanov tako rekoč ni, nekaj ušivih, raztrganih razbojnikov se klati naokrog in vznemirja mirne, poštene slovenske ljudi z nekakšno pravljico o svobodi in pravici. Kaj ne, da si tudi ti tako mislila, lepotičica?«

Ker mu ni takoj odgovorila, jo je spet zagrabil za lase in jo čisto počasi, vendar vztrajno in z nekakšno mirno naslado dvigal od tal, dokler je ni bolečina prisilila, da si je sama kar se da hitro pomagala na noge.

Ko jo je privlekel čisto k svojemu obrazu in ji nagnil glavo, kot bi jo hotel poljubiti, je spregovorila z zadržano bolečino v glasu: »Ne, nisem tako mislila. Vsi v vasi vemo, kdo so partizani, da so to naši fantje, da je to naša slovenska vojska. Saj so šli tudi iz naše vasi v hosto, kako bi potem mogli misliti, da so razbojniki? In kako bi jih tudi kdo mogel naznaniti Italijanom, če bi tudi vedel, kje se držijo?«

»Seveda«, je brž povzel komisar, »pošten človek ne stori tega, prej si bo pustil rezati jermenje s hrbta, kot bi izdal. Toda so tudi takšni, ki jim ni treba storiti nobene sile, prav nič, še s prstom jim ni treba zapretiti pred nosom, pa že zdrdrajo vse, kar vedo, ali pa še več. Eni delajo to iz sovraštva do nas — tem niti ne moremo zameriti; dobro, sovražijo nas, pa jim pride vse prav, tudi tujec, da nas ugonobijo; mi jim pa tudi ne ostanemo prav nič dolžni, ko nam pridejo v pest. Drugi, takšne nesreče kot si tudi ti, pa delajo to, kdo bi vedel zakaj, nekateri najbrž tudi zato, ker jim je dolgčas. Takšne ptičke pa kajpak zato, ker ljubijo, ljubijo tako globoko in brezmejno, da jim ni težko izdati niti očeta, matere, brata, samo da ugodijo ljubemu. In izdati partizana, punca, ki vsak trenutek nosi v torbi svojo glavo, kot pravimo, samo zato, da bo jutri lepše tebi, tvojim, vsakomur pri nas in povsod na svetu, je ravno tako, kot če izdaš očeta ali mater.«

Najbrž ni čutila na svojem licu samo njegove tople sape, gotovo jo je oškropila tudi kakšna kapljica njegove sline, tako blizu sta si bila z obrazoma.

»In kaj bi storila ti s takšno nesrečnico, ki izda partizana in ga izroči tujim rabljem samo zaradi, zaradi — skoraj je že izrekel grdo besedo, pa se je očitno zadnji hip premislil — no, saj veš zaradi česa?«

Videti je bilo, da jo želi komisar zelo večče pripeljati do tega, da si bo tako rekoč sama z nekakšnim veseljem in zadoščenjem nataknila zanko na vrat in da se ji bo zdel trenutek, ko ji bodo spodnesli oporo spod nog, kot odrešitev.

Pozneje sem bil priča takim nedopovedljivo težkim in mučnim prizorom, ko so se pustili partizani usmrtiti s smehljajem na ustih in z nekakšnim čudnim navdušenjem. Zdeli so se mi kot mladoporocenci, ki jih tako ali drugače prisilijo ali pregovorijo v zakon, pa v najusodnejšem trenutku, ko morajo reči »da«, naredijo vendarle lep obraz. Vsi prisotni vedo, da je vse narejeno, lažno, grdo, pa vendarle molčijo, se tudi smehljajo in igrajo komedijo prav tako kot sama žrtev, ki so jo malo z lepim malo z grdim pripravili do tega, da vsaj na videz prostovoljno položi svojo glavo na tnalno.

Čez nekaj dni po tej nesrečni noči je bil pred vsem bataljonom ustreljen partizan Svarun. (Takrat sem prvič doživel takšno javno, svečano usmrtitev!). Fant je zaspal na straži. Ko ga je šel dežurni zamenjat, ga je zalotil, kako drema, naslonjen na debelo bukev. Zjutraj ob predaji dežurstva ga je prijavil. Še isti dan je bil obsojen na smrt in ustreljen. Še zdaj mi gre mrz po hrbtu, če se spomnim grozljivega, pa po svoje veličastnega prizora!

Komisar Urh je prečital obsodbo, potem pa je ognjevitost spregovoril Svarunu in vsemu bataljonu. Vse skupaj je izzvenelo nekako tako: bodi pravzaprav ponosen, da lahko s svojo smrtjo potrdiš visoke moralne vrednote in cilje, za katere se partizani borijo.

In takrat, ko mu je Svarun odgovoril z jasnimi, nalahno drhtečim glasom, ne, spregovoril je celemu bataljonu, da se ne boji umreti, ker ve, da je zaslužil takšno kazen, in da bo umrl tako, kot se spodobi partizanu, sem začutil, da tu ni nekaj čisto prav. Če že koga moraš ubiti, potem stori to brez večjih ceremonij. Vsekakor pa mu ne dopeduj, naj bo srečen in ponosen, ker lahko umre. Nihče ne umre rad. Kdor govori nasprotno, laže ali pa se pretvarja, ker se mora, ker ga v to prisilimo.

Kako pa se naj obnaša, kdor ima vsaj trohico prvinske človeške samozavesti in ponosa v sebi, če ga postavimo na sredo odprtega kvadrata, katerega tri stranice so tri čete njegovega bataljona? Gotovo bo napel vse zadnje moči, ki jih še premore po razglasitvi smrtne sodbe, da ostane trden in dostojanstven. Saj bo človek, ki nekaj da na sebe, to storil v vsakem primeru, četudi bi ne zrl napeto vanj več sto oči njegovih tovarišev, pa najboljših in najtrdnjših prijateljev. Toda nikar mu, za božjo voljo, ne polagajmo v tem pošastnem trenutku na njegovo razmesarjeno dušo privzdignjenih besed o lepoti njegove smrti. Zakaj v tem hipu bo moral te besede sprejeti in jih ponavljati z nasmeškom na ustih kot papagaj ali pa mu bodo odpedale moči in se bo spremenil v klavrn kup nesreče.

Svarun je torej odgovoril na komisarjevo govoranco, potem pa je bled, skoraj bel v obraz, zravn in nepremičen kot kamnit kip prosil za pištolo. »Sam se bom ustrelil,« je dejal, »sam si bom sodil,« je hitro popravil.

Jaz bi mu je gotovo ne dal, Urh pa mu jo je. Potegnil je brž svojo efenko iz črnega toka, stopil k Svarunu in mu jo ponudil s svečano kretnjo. »Tako je prav, Svarun,« mu je še rekel, »tako bi storil tudi jaz in tako bo storil vsak pravi partizan, če bi ga že to doletelo.«

Svarun je, preden smo prav dojeli, kaj se dogaja, pograbil pištolo iz Urhove roke, si jo nastavil na desno senco in sprožil.

Zamolklo je počilo, nekako tako, kot bi kdo udaril s kladivom po debelu. Svarunu je desnica sunkovito omahnila k telesu, pištola mu je padla iz roke in obležala na lanskem, suhem, bukovem listju. Kakšen trenutek, najbrž pa je bila samo desetinka sekunde, je še stal, tog in zravn kot poprej, nas gledal s široko odprtimi očmi, potem pa zviškoma, kot bi ga kdo nepričakovano spodnesel, omahnil in telednil naravnost naprej na obraz. Prav tako pade drevo, če ga prav

spodžagajo; najprej se samo rahlo strese kot od bolečine ali začudenja, potem pa se nagne v določeno stran in začne prav počasi, nekako svečano padati, nato je padeč vse hitrejši in nepopravljivo dokončen.

Ves bataljon je nem in prepaden strmел na ležečega, mrtvega Svaruna, na črno pištolo, ki je ležala prav tako nepremično kot on pri njegovi glavi, in na kapo, bila je vojaška »šajkača« prejšnje jugoslovanske vojske, ki mu je padla z glave, ko je udaril z njo ob tla. Če bi ne bilo grozljivega kričanja šoje, ki se je nenadoma oglasilo prav nad nami — ali jo je vznemiril strel ali kaj drugega, kdo bi vedel — nas bi težka, svinčena tišina še bolj ugonobila, kot nas je že tako in tako.

Komisar Urh je seveda vedel, da mora to nevarno in napeto razpoloženje čimprej prekiniti. Stopil je brž do mrtvega Svaruna, pobral pištolo in medtem, ko jo je spravljal v tok ob levem boku, mirno in skoraj že svečano razglasil: »Tovariši, sodba je izvršena.«

Čete in vodi so se hitro razšli v svoje bivake, ostal je le bataljonski dežurni s petimi partizani iz dežurnega voda, da odnesejo Svarunovo truplo in ga pokopljejo na bližnji jasi, ki je rabila za partizansko pokopališče. (Dva partizana sta že bila tam pokopana: eden je bil nedavno ranjen v spopadu z italijansko kolono na cesti, pa je izdihnil med potjo, ko so ga nesli v taborišče, drugi pa se je po nesreči sam ustrelil s strojnico; cel rafal mu je brizgnil v glavo.)

V tem mirnem in nekako samo po sebi razumljivem sožitju s smrtjo kot nečem, kar je nujno in neizogibno, pa čeprav včasih še tako tvegano in boleče, ki ga je nekako izpričeval komisar Urh, je bilo seveda nekaj skrivnostnega, težko doumljivega, lahko bi človek celo rekel velikega, če že ne občudovanja vrednega.

Kdo mu daje to suvereno moč nad samim seboj, da lahko potisne ob stran vsakršno čustvo nežnosti, človečnosti in dobrosrčnosti in obravnava človeka kot nekakšen revolucionarni predmet: če služi revoluciji, ga je treba skrbno negovati, ga spodbujati, mu privoščiti včasih tudi takšno lepo in toplo besedo, če ji ni več potreben ali ji celo nasprotuje, potem ravnaj z njim kot s kamnom na cesti, ki ti je na poti; v najboljšem primeru ga boš neprizadeto prestopil in šel mirno dalje po svoji poti.

Ko je torej Betko pripravil že tako daleč, da je morala nekaj odgovoriti — še vedno jo je vlekel za lase in ji upogibal glavo — je rekla tiho: »Ne vem, kaj bi storila, vsekakor pa je treba takšnega slabega človeka kaznovati.«

»Tako je. Vedel sem, punca, da boš to sama spoznala,« jo je brž pohvalil Urh in popustil svoj trdi prijem, da se je deklice lahko vsaj

malce zravvalo in pretegnilo. »Seveda jih moramo kaznovati,« je nadaljeval, »toda kako? Nimamo zaporov, da bi ga vtaknili v luknjo, če je zagrešil kaj manjšega. Če ga samo posvariš in mu narediš pošteno pridigo, to le redkokdaj pomaga. Navadno takšen tič, ki jo tako poceni odnese, misli, da si ga ne upamo bolj trdo prijeti, češ, kaj pa bodo ti hostni nesrečniki, neko oblast bi se šli radi, pa so jih samo besede.«

Medtem ko ji je to govoril, namenjeno pa je bilo seveda tudi nam trem, ki smo bili z njim v jami, jo je čisto spustil iz rok. Obstala je pred njim z rokami ob telesu, enkrat, dvakrat je zavrtela z glavo kot kokoš, da si uravna razboleli vrat, on sam pa si je tudi popravljal suknjič in zategoval opasač, ki se mu je zrahljal, ko je pestil dekle.

»Zdaj sama uvidiš, da je treba kašo, ki si jo skuhala, tudi pojesti. Če bo malce prevroča in se boš pri tem opekla, si sama kriva. Ni časa pa tudi potrebe ne, da bi jo hladili!«

S tem je dal očitno razumeti, da je zadeva zanj opravljena. Pravzaprav je bila že od trenutka, ko je poslal patroljo po dekle. Kolikor se je zavleklo, se je pač zaradi dekletove trme, ker ni hotela takoj priznati svojega zločina in ni hotela razumeti, da se ne da tu prav nič spremeniti, zakaj partizanski mlini, ko začnejo mleti, meljejo hitro in temeljito. To zadnje, da se mu je vrgla pred noge in ga prosila milosti, češ da ni kriva, to je bil samo živčni izbruh, ki je sicer razumljiv, ne more pa vplivati na tok stvari. Med temi mučnimi prizori v jami me je vse bolj prevzemala misel, da to igro ne igram čisto pošteno in po vseh pravilih. Vse bolj me je vlekle na dekletovo stran in vse bolj se me je pollaščala misel, da ji moram vendar kako pomagati.

Toda kako, kako?

Ko sem jo gledal tako nebogljeno in do kraja preplašeno, ko se mi je zdela kot na smrt prestrašena kura, ki so jo preganjalci pritirali v kot dvorišča in ji zaprli vse poti, pa revica, počepne, zapre oči in vdano čaka na neizbežno usodo, sem pomislil, da bi vendarle spregovoril s komisarjem, ko se bomo vračali v taborišče. Predlagal bi mu, naj še enkrat zaslišijo terenca, ki jo je ovadil, pa še koga iz njene vasi; ljudje gotovo vedo, če je le trohica resnice na tem, da je izdajala. Takšnih stvari ni moč za dolgo prikriti vsevidnim ljudskim očem. Če jim povemo, da gre za Betkino glavo, bodo gotovo zbrali toliko poguma in povedali, kar vedo. Saj kmečke ljudi sicer težko pripraviš, da spregovorijo, če se le da, se izmuznejo: ta nič ne ve, drugi ni nič

slišal, tretji se zgovarja na prvega in tako naprej. Pa tudi partizan Frenk mu naj pove, kar je povedal nam, ko smo šli ponjo.

Ko smo po tesnem, zavitem in nizkem hodniku prilezli iz jame spet na plano v gozd in pod nebesni svod, ki so ga izdajale daljne luči, ki so še kar venomer mežikale med črnimi krošnjami visokih dreves, nas je objel svež, hladen nočni zrak. Kako prijetno in razkošno je bilo, zajeti ga spet s polnimi pljuči! Tu zunaj v neomejenem prostranstvu zemljine oble si šele lahko presodil, kako tesnobno in grdo je bilo v podzemni skalnati luknji. In tu te v hipu spet zgrabi tista radost in sla po življenju, ki jo človek vselej vnovič doživi, ko sredi sivega, oblačnega, meglene dne nenadoma zasije sonce ali pa ko v prvih marčnih dneh prvič čisto razločno zadiši po novi pomladi.

Komisar Urh se je takoj, ko smo prilezli iz jame, odpravil po nevidni stezi vkreber proti taborišču. Tesno za njim je stopala Irma, takoj zanjo pa jaz. Moral sem prav napeti oči, da mi je ostal v njih obris njene postave, ki se je, tako se mi je zdelo, venomer hotel pogrezniti v vodovje teme pred menoj. Hodili smo zelo hitro. Urh in Irma sta očitno poznala pot že tako dobro, da bi je ne zgrešila v najbolj črni noči. Čeprav je šlo včasih kar strmo navzgor, nam korak ni prav nič zastal; kot bi se nam kdo ve kam močno mudilo.

Nekaj življenjskega, nekaj ustvarjalnega je bilo v tej naši hitri hoji!

Pozneje, v letih partizanstva, sem neštetokrat doživel to sproščujočo slast nočnih pohodov. Če človek ni preveč utrujen, tako utrujen, da mu že zamira misel in si samo še želi, da bi lahko legel in v hipu zaspal, zlasti pa na začetku pohoda, ko sta telo in duh še sveža in trdna, ga urejen, enakomeren, moški korak povsem po svoje sprosti. Nekako tako je, kot bi popil močno osvežujočo pijačo, ki odžene iz nog utrujenost, odplahne vse črne misli in poenostavi vso življenjsko filozofijo; skratka, človeku se zahoče živeti.

Ko smo stopili na kolovoz, se nam je iz teme nasmehnila luč. Najprej je bila kot plapolajoča bakla, ki jo je nekdo zataknil v zemljo. Z vsakim korakom, s katerim smo se približevali taborišču in komisarjevemu šotoru, pa je bil ogenj vse večji in kmalu nam je tudi lepo in nekako domače posvetil. Videti je bilo, kot bi stopil gostoljuben in skrben gospodar, ki pričakuje nočne goste, ali pa je začutil neznane nočne potnike, ki tavajo v temi in iščejo pribežališče, s svetilko na prag, da jim posveti. Gotovo je dežurni določil na ogenj, ko je še vedno tako živ!

Ta kratka pot od skrivnostne in grde podzemne jame do taborišča v rezkem pomladnem nočnem zraku me je nekako streznila. Pa ne

samo tako, ker sem si nenadoma zaželel, da te težke zgodbe z dekletom sploh ne bi bilo, da bi bilo vse to, kar sem ta dan doživel, le sanje, temveč celo tako, da sem jo začel prav odganjati od sebe kot nekaj, kar se me pravzaprav ne tiče, kar me po nepotrebnem muči in vznemirja. Misel, ki je bila v jami ob pogledu na usihajoče dekletke, da ji moram pomagati, še tako trdna in odločna, je zdaj plahnela in se topila, kot se hitro topijo jutranje meglice na vročem poletnem soncu.

Preden smo prišli pred komisarjev šotor, kjer je tako vabljivo plapolal samotni ogenj, sem vedel, da ne bom komisarju prav nič rekel. Sprva, ko me je prvič spreletela ta misel, sem se zgrozil nad svojo strahopetnostjo ali kar je že to bilo. Potem pa sem se z vsakim korakom po gozdnem kolovozu vse bolj s tem sprijazneval in prepričeval svojo razbičano vest: komisarja tako in tako ne boš omajal, dekleta ne boš rešil, samo sebi boš škodil.

Še najbolje bi bilo, če bi se lahko pri šotoru kar precej poslovil in odšel spat. Če me bo komisar takoj odpustil, bom imel v šotoru še dovolj časa, da stvar še enkrat premislim; pa še z vodnikom Jobom se bom posvetoval, ko se vrne z akcije. On se v teh stvareh gotovo že bolj spozna, da mi bo lahko brez premišljanja svetoval, če se spleča po kostonj v komisarjevo žerjavico.

Seveda ti bo svetoval, se mi je nenadoma začel rogati moj dvojniki, ko bo Betka že zdavnaj mrtva in pod rušo. Ko se bo Job zjutraj vrnil s četo v taborišče, bo Iztok že vse opravil.

Sicer pa jo je lahko že ubil? Kaj pa naj še čaka? Seveda, Betka je že mrtva, ti pa se tu še vedno trapiš s tem, kako bi jo rešil.

Če si že hotel kaj storiti, bi moral spregovoriti, ko je bil še čas, zvečer pri ognju, ko si sedel s komisarjem, ali pa v jami, ko je bila zadnja minuta, ko bi lahko tvoj pomislek še kaj vplival na potek stvari.

Kako mi je prijalo, da sem lahko vso to moro, ki me je stiskala in visela nad menoj ves božji dan, odkar me je komisar zapletel v to neljubo zgodbo, že enkrat odgnal od sebe. Vedel sem sicer, da se mi bo vračala še dolgo, zdaj v sanjah, zdaj sredi dneva, ko je sploh ne bom pričakoval, toda poslej bo to samo še izpraševanje in bičanje vesti. Črni madež, ki ga ima človek na duši, pa drugi ne vedo zanj, sčasoma že kako premelje, pa četudi za ceno zakrpe na srcu, ki ga stane nekaj let življenja. Toda revolucionaren in nepremagljiv pa le ostane, to pa že pomeni dosti več in ima vsaj na zunaj mnogo večjo vrednost kot pa cenena in solzava človečnost!

Zgleduj se pri komisarju Urhu: ojeklenil si je živce in srce, vsaj živce, če že ne tudi srca čisto do kraja. Četudi mu srce kdaj pa kdaj

krvavi in mu tudi razum morda dopoveduje drugače, pa vendar neomajno vztraja na poti, ki mu jo ukaže in kaže revolucionarna zavest in morala.

Ko smo se vrnili pred njegov šotor, se je mirno usedel na isti prostor na deblu, ki ga je pred slabo uro zapustil, kot da se medtem ni zgodilo, kar se je. Z vajeno kretnjo, ki izraža nestrpno zadovoljstvo in ki je tako lastna vsem kadilcem, je brž segel v hlačni žep po cigaretnico. Medtem ko je mehčal cigareto med prsti, je pobaral Irmo, če je v čutarici še kaj žganja. Če ga je, naj natoči vsakemu čašico. Dober požirek žganja se človeku prav tako prileže pred spanjem kot zjutraj, brž ko vstane.

Irma je prinesla iz šotora pollitrsko vojaško čutarico, tisto aluminijasto, oblečeno v sivo zeleno sukнено blago, odvila pokrovček in natočila v aluminijasto čašico najprej komisarju. On pa je vzel kozarček in ga ponudil meni: »Okrepčaj se, saj si se danes dovolj namučil.« Ta njegova pozornost mi je seveda godila. Tako smo vsi trije zapovrstjo izpili. Potem naju je povabil, naj posediva z njim še toliko, da pokadi cigareto. Ponudil je tobačnico še nama; Irma je brž vzela cigareto, si jo takoj prižgala na njegovi, močno potegnila in z očitnim uživanjem puhnila prvi gost dim iz ust v zrak, jaz pa sem se mu zahvalil, ker nisem kadil.

»Te tihe nočne ure so mi najljubše«, je začel Urh. »Vedno sem bil bolj nočna ptica. Zjutraj bi spal do ne vem kdaj, zvečer pa se mi kar ne da v posteljo. Tudi študiral sem največ ponoči. Ko mi je šla pred izpitom voda že v grlo, sem znal potegniti kakšno noč prav do zore ali pa kar v veliki dan, potem pa sem skoraj ves dan spal. In tako več dni zapovrstjo. V vojni pa je noč tako in tako najprijetnejši in najslajši del dneva. V tej naši partizanski pa še celo. Ponoči je tako rekoč gotovo, da ne bo sovražnika blizu. Noč je naša: tisti, ki so prosti, lahko mirno in sladko spijo pod njenim varnim pregrinjalom, tistim, ki so na pohodu, v ogledništvu ali pa napadajo, pa je z njenim črnim zastorom, s katerim jih zakrije sovražnikovim očem, najboljša in najbolj zvesta prijateljica in zaveznica. In seveda noč je tudi najbolj pravi čas za ljubezen«, je še hitro dodal in se veselo in sproščeno zasmel.

Nasmehnila sva se tudi midva z Irmo. Irma je celo rahlo zardela. Morda ji je bilo malce nerodno pred menoj, ker je bilo v taborišču vsem znano, da spi v šotoru s komandantom in komisarjem. Komandant je bil večkrat zdoma kot komisar, zato so fantje šušljali in se muzali, kadar je komandant odhajal s kakšno četo ali z vsem bataljonom na nočno akcijo, komisar pa je ostal doma v šotoru z Irmo sam.

»Človek se niti ne zaveda, kakšne bogate in očarljive trenutke, ki jih daje noč z najbolj razkošno roko, prespi. Govorica noči je čisto svojevrstna. Ni res, da je grozljiva in strah in tesnobo zbujajoča. Če se ji privadiš, ti postane prav tako vsakdanja in draga, kot ti je drag in blizek najbolj svetel pomladanski dan. Najbolj sem se sprijateljil z nočnimi urami v Španiji. Njihova mehkoča pa topla črnina, s katero so ovijale ne samo naša utrujena telesa ampak tudi naše žalostne duše, me je čisto prevzela.«

Cigareta mu je dogorela, potem pa je odvrigel ogorek v ogenj s kretnjo, kot bi odgnal z njo tudi spomin na španske noči.

Ne da bi bil naju pogledal, je tiho nadaljeval: »Bilo je zadnje zatišje, ki sem ga doživel v Španiji. In še to je bilo kot nalašč najdaljše, kar jih je bilo v dveh letih vojne. Na odseku, na katerem je bila tudi naša baterija, ni padel tisto jesen štirinajst dni tako rekoč niti strel; še celo topništvo je utihnilo na obeh straneh. Vreme pa je bilo tudi tako stanovitno in lepo, kot bi ga neznani, dobri čarodej prav namenil izčrpanim vojakom, da si po ostrih bojih skozi vse poletje spet malo opomorejo. Dan za dnem se je rojevalo na jasnem, višnjevem nebu rdeče, vroče sonce, jadralo neovirano od jutra do večera čezenj in napojilo s toploto vse, kogar in česar se je dotaknilo s svojimi zlatimi rokami. Zemlja je bila tako tudi čez noč, ko se je ozračje vsaj malce ohladilo, vroča kot krušna peč. Spal si lahko še vedno na golih tleh, čeprav se je oktober prevesil že v drugo polovico. Bil je tudi čas polne lune: prvi krajec je bil vsako noč vse bolj poln, dokler se ni napihnil kot balon.

Naša baterija je imela položaj v oljčnem gaju na robu vasi. Gaj je bil župnikov, saj se je tudi tesno držal župnišča, skromne pritlične bajte, ne takšne bele bahate enonadstropnice, kot so navadno župnišča pri nas; takoj za župniščem je bila cerkev, prav tako skromna in stilno nič posebnega.

V nenadnem brezdclju — baterija je prišla v to vas dan poprej, preden je nastopilo to nenavadno zatišje — sem se začel po stari navadi nemirno in radovedno ozirati okoli sebe. Zlasti sem postal nemiren pred mrakom, ko so prihajale moje nočne ure. Ob prostih urah, in to so bile največkrat prav večerne in nočne, sem stopil tudi skozi vas, pa sem in tja. Tako sem oblezel vso bližnjo okolico, da sem čez nekaj dni poznal že vsak grm, vsako skalo, ki je štrlela iz suhe, rjavo rdečkaste zemlje, vsako stezo, ki se je vila med tem grmovjem in skalovjem, pa utonila zdaj v oljčni zdaj v breskov gaj.

Takoj prvi dan, ko sem šel na takšnem večernem obhodu mimo župnišča, sem srečal lepo, visoko dekle, oblečeno v črnino, ki je prav-

kar stopila iz hiše in se napotila po vodo k bližnjemu vodnjaku. Šel sem počasi za njo in jo seveda požiral z očmi. Pri vodnjaku, kjer je curek studenčnice enakomerno lil v široko korito, bolj bazen iz belega kamna, sem se ustavil in jo gledal, ko je prestrezala vodo v vrč. Ne da bi mi bila privoščila pogled, si je nadela vrč na glavo in mirno in ponosno odšla proti župnišču. Seveda, sem pomislil, gotovo si belo nastrojena, pa ti republikanci, še celo interbrigadisti ne dišijo.

Sicer pa, kaj vama to sploh pripovedujem in vama jemljem najbolj sladke ure spanja. Preveč sebičen sem, samo sebe vidim včasih, pa mislim, da so tudi drugi prav takšni, kot sem sam.«

Vstal je, kot bi hotel tudi s tem povedati, da ga ne bi prav nič več pripravilo k temu, da bi pripoved nadaljeval.

Irma je namreč res poskusila in ga prosila: »Tovariš Urh, ali ne bi povedal zgodbe nocoj do konca? Če zdaj prenehaš, potem je ravno tako, kot če bere človek napeto knjigo in ga sredi najbolj privlačnega poglavja prekinejo: vse bi storil, če bi jo lahko v miru in zbrano prebral do kraja.«

»Dovolj je za nocoj, Irma«, ji je nežno odgovoril. »Sicer pa je žalostna, zelo žalostna zgodba, prav res. Morda ne bi bilo niti prav, če bi jo povedal do kraja, zakaj trdosrčna je, njen konec je bridek, ne, prav grd je. In takšne stvari je najboljše, če ohrani človek zase.«

»Se je končalo tragično?« sem vprašal, čeprav sem zagotovo vedel, da se je.

»Da, zelo tragično.« je odgovoril mirno in si prižgal novo cigareto.

Tudi Irma ni silila več vanj. Vsi trije smo se zagledali v ogenj, ki je spet dogoreval. Samo eno polence je še gorelo s plamenčkom, vse drugo je bila že rdeča žerjavica, ki je mežikala in se hitro ohlajevala. Še bi morali vreči kakšno poleno nanjo ali pa bo ogenj v kratkem čisto ugasnil. Kupček žerjavice bo še kakšno uro pojemajoče utripal v temo, nato bo ugasnil še on; do jutra bo ostal samo še topel pepel.

V dalji proti severu je nenadoma zaklokotala strojnica. Je nekje na železnici, v sovražni postojanki v Št. Vidu ali v Stični v samostanu? Trije rafali, potem pa je tišina spet zalila spečo krajino.

»Najbrž se je stražar ustrašil svoje lastne sence, pa je prst kar samodejno pritisnil na petelina,« se je nasmehnil Urh. »Naših nocoj ni na tej strani.«

»Zdaj pa le pojdi spat,« se je obrnil k meni, »saj si si pošteno zaslužil. In kar mirno in brez mnogo mozganja zaspi. Se ne splača, res ne. Prej se boš navadil, bolje bo.«

Strumno sem pozdravil z desno pestjo ob desnem sencu, zaželel obema lahko noč, se obrnil in brž odkorakal proti šotorom naše čete.

Med potjo sem se še enkrat zazrl na črno nebo, posuto s tisočeriimi svetlimi pikami, kolikor ga je bilo moč videti med vejami bukovja. Bilo je nekje daleč, daleč in čudovito mirno in tiho.

Saj je moral biti samo preblisk ranjene in težko obložene duše, toda zazdelo se mi je, kot da je prek tega mirnega, neprizadetega daljnega črnega polja z neštetiimi žarečimi cveticami zaplahutala ogromna perut. Nisem je videl, samo čutil sem jo. Stresel me je mraz, kot bi me bil oplazil nenavaden, mrzel piš.

Vedel sem, zatrdno sem vedel, da je bila Betka v tem hipu že mrtva. In to je bila perut njene smrti, ki je oplazila tudi mene.

SOOČENJA

Jože Šmit

Že dolgo več ne štejem let,
kdaj sem prijokal se na svet,

morda celo pozabim kdaj
planet in ožji rojstni kraj,

a vem od svojih prvih hlač,
da nisem ena od igrač,

ki guma dušo in telo
pred grobo brani jih rokó,

to pa je tisto, kar ljudem
najbrž nikdar ne dopovem.

* * *

Bil sem pastir, študent, vojak,
a moj poklic je siromak,

ker vedno tisto si želim,
kar zagotovo izgubim.

Lahko karkoli bi postal,
le to, da sem poet, ni prav;